

ἜΣΤΙΑ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

Τόμος ἑβδομος

Συνδρομὴ ἑτησίαι: Ἐν Ἑλλάδι φρ. 10, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ φρ. 20.— Αἱ συνδρομαὶ ἄρχονται ἀπὸ 1 ἰανουαρίου ἐκαστοῦ ἔτους καὶ εἶναι ἑτησίαι.— Γραφεῖον τῆς Διευθύνσεως: Ὁδὸς Σταδίου, 6.

14 Ἰανουαρίου 1879

ΠΑΝΟΜΟΙΟΥΤΥΠΟΝ ΤΗΣ ΥΠΟΓΡΑΦΗΣ ΤΟΥ
ΦΙΛΕΛΛΗΝΟΣ ΦΑΒΙΕΡΟΥ

Ο ΦΙΛΕΛΛΗΝ ΦΑΒΙΕΡΟΣ

καὶ ὁ τακτικὸς στρατὸς ἐπὶ ἐπαναστάσεως.
Κύριε διευθυντὰ τῆς «Ἐστίας»,

Πολλὰκις μοι ἐξεφράσατε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ σκιαγραφήσω τὴν περίοδον τοῦ βίου τοῦ Φαβιέρου, ὡς ἀρχηγοῦ τοῦ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ἀγωνισθέντος τακτικοῦ σώματος· ἀλλ' ἐδίσταζον νὰ ἐκπληρώσω ἐπιθυμίαν ἐκφράζουσαν εὐγνωμοσύνην Ἑλλήνος πρὸς φιλέλληνα μὴ μογηθέντα ὀλιγώτερον παντὸς ἄλλου ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος. Διότι εἶναι ἀδύνατον γράφων τις περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου νὰ παρέλθῃ ἐν σιωπῇ τὴν συστηματικὴν ἀντίπραξιν τῶν πολεμίων τοῦ τακτικοῦ στοιχείου καὶ τοὺς μύθους οὓς οὗτος κατέβαλεν ὑπὲρ τῆς αὐξήσεως καὶ τῆς συντηρήσεως τοῦ τακτικοῦ σώματος καὶ νὰ μὴ δώσῃ οὕτως ἀφορμὴν δυσάρεστον εἰς λογομαχίαν ἐν τῇ δημοσιογραφίᾳ, ὡς συνέβη, ὅτε ἐν τῷ ὑπὲρ αὐτοῦ τελεσθέντι μνημοσύνῳ, ἅμα ἀνηγγέλθη ὁ θάνατός του, προσκληθεὶς ἐμνημόνευσα ὀλίγα τινα τοῦ βίου του, ὡς ἀρχηγοῦ τοῦ τακτικοῦ σώματος. Ἄλλ' ἤδη ἀναγκαζόμενος ν' ἀντικρούσω τὴν κατὰ τοῦ σώματος τούτου, ὑπὲρ οὗ τοσοῦτον ἐμόχθησεν ἐκεῖνος, ἐκτοξευθεῖσαν βλασφημίαν, ἐπομένως καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, θὰ εἶπω καὶ αὐθις ὀλίγα τινα ὑπερασπιζόμενος τὴν μνήμην τοῦ μεγάλου τούτου φιλέλληνος, ὡς καὶ τὴν μνήμην τῶν ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν αὐτοῦ ἀγωνισαμένων. Ἡ δοθεῖσά μοι ἀφορμὴ εἶναι ἡ ἐξῆς·

Τέκνα τῶν μὴ ὑπαρχόντων ἤδη ἐν τῷ βίῳ ἀγωνιστῶν τοῦ στρατοῦ τούτου μοι ἐπέδειξαν μετὰ πολλῆς βαρυθυμίας καὶ ἀγανακτήσεως τὸ 152 φύλλον τῆς Ἐστίας, ἐν ᾧ περιέχεται ἀπόσπασμα ἐκ τῆς βιογραφίας τοῦ Καραϊσκάκη,

ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τῆς ἱστορίας κ. Κ. Παπαρηγοπούλου φιλοπονηθείσης, ἔχον ὡς ἔπεται· «Ὁ Καραϊσκάκης εἶχε βεβαίως μεγάλα ἐλαττώματα, ἰδίως ὀλίγην περὶ τοὺς λόγους, καὶ ἐνίοτε περὶ τὰς πράξεις σεμνότητα, τὴν μέχρι τέλους τοῦ σταδίου αὐτοῦ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον παραμείνασαν, καὶ εἰλικρινῆ ἀποστροφὴν πρὸς τὸ τακτικὸν στοιχεῖον. Ἄμφοτερα ὑπῆρξαν ἀποτελέσματα τῆς ἀνατροφῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ βίου· τὸ δὲ τελευταῖον, ἡ μικρὰ δηλαδὴ ὑπόληψις, ἣν εἶχε πρὸς τὸν τακτικὸν στρατόν, οὐ μόνον ἐξηγεῖται, ἀλλὰ καὶ δικαιολογεῖται.» Ἐξηγεῖ δὲ καὶ δικαιολογεῖ ὡς ἐξῆς τὸ κατ' αὐτὸν τὸν καθηγητὴν ἐλάττωμα τοῦτο· «Ἄλλ' ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως τὸ τακτικὸν μας ὑπῆρξε τοσοῦτον εὐάριθμον καὶ ἀτελὸς ὄργανον ἡδύνατο νὰ θεωρηθῇ ἢ ὡς ὄργανον πολεμικὸν ἐπιτήδειον· ἡ σύμπραξις τῶν δύο στοιχείων συνεπήγετο ἀπειρα ἀτοπήματα, καὶ ἐπειδὴ εἶδε νὰ ἐνδώσῃ τὸ ἕτερον, φυσικώτατον ἦτο νὰ προτιμηθῇ ἐκεῖνο, δι' οὗ ἐπὶ τέλους κατωρθώθησαν οἱ μεγαλύτεροι τοῦ ἀγῶνος ἄθλοι.»

Βεβαίως, οὔτε ἡ περὶ τῆς ὀλίγης τοῦ Καραϊσκάκη σεμνότητος περὶ τε τὰς φράσεις καὶ τὰς χειρονομίας γνώμη τοῦ συγγραφέως παρέχει ἀφορμὴν ἀγανακτήσεως εἰς τὰ τέκνα τῶν ἀγωνιστῶν τακτικῶν, οὐδὲ ἡ ἐτέρα περὶ τῆς πρὸς τὸ τακτικὸν στοιχεῖον ἀποστροφῆς ἐκεῖνον καὶ ὀλίγης ὑπολήψεως πρὸς τὸν τακτικὸν στρατόν· οὐχ ἥττον θὰ ἐξετάσω ἐν ὀλίγοις ἐὰν ἀμφοτέραι αὐταὶ αἱ γνώμαι εἶναι πορίσματα βαιθείας κρίσεως καὶ μελέτης, ἵνα ἐκτιμηθῇ κάλλιον ἡ γνώμη τοῦ καθηγητοῦ περὶ τῆς εἰς τὸν ἀγῶνα βλάβης μᾶλλον ἢ ὠφελείας τοῦ τακτικοῦ σώματος. Ἡ ὀλίγη σεμνότης τοῦ Καραϊσκάκη δὲν ἦτο ἐλάττωμα κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἀλλὰ προσὸν ἀναγκαῖον εἰς τοὺς ὀπλαρχηγούς· διότι οἱ ἀρματωλοὶ μόνον ἐξεφράζοντο καὶ ἐχειρονόμουν ἀσεμνῶς· οὗτοι δὲ μόνον εἶχον κατὰ τὴν ἐναρξιν τοῦ ἀγῶνος τὴν φήμην ἀνδρείων καὶ ἐμπειροπολέμων, διὸ καὶ οἱ μὴ ἀνήκοντες εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὀπλαρχηγοὶ ἐφιλοτιμοῦντο νὰ τοὺς μιμηθῶσιν, ἄλλως διαφέροντες ἐκείνων κατὰ τὴν σεμνοπρεπῆ συμπεριφορὰν τῶν θὰ ἐμπαίζοντο ὡς λογιώτατοι καὶ ἀπειροπόλεμοι. Ἡ ἄλλειψις ἄρα σε-

μνότητος ἦτο πλεονέκτημα ἐν τῷ βίῳ τῶν στρατοπέδων καὶ εὐρέστει εἰς τὸν ἄτακτον στρατόν. Τὴν δὲ πρὸς τὸ τακτικὸν στοιχεῖον ἀποστροφὴν, καὶ τὴν πρὸς τὸν τακτικὸν στρατὸν μικρὰν, κατ' εὐφημισμὸν, ὑπόληψιν δὲν εἶχε μόνος ὁ Καραϊσκάκης, ἀλλ' ἀπάντες σχεδὸν οἱ ὀπλαρχηγοί, ἰδίως δὲ οἱ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, ἅπας ὁ λαός, οἱ πλείστοι τῶν πολιτευομένων, πλὴν τοῦ Μαυροκορδάτου, τῶν πολιτικῶν φίλων καὶ ὁπαδῶν αὐτοῦ, ὡς καὶ τῶν τριῶν ναυτικῶν νήσων. Τὰ αἷτια δὲ τῆς σχεδὸν κοινῆς προλήψεως καὶ διαθέσεως δυσμενοῦς κατὰ τοῦ τακτικοῦ στοιχείου καὶ τοῦ τακτικοῦ σώματος ἦσαν ἡ πεποιθήσις ἐπὶ τοῦ ἀτάκτου στοιχείου, διότι διὰ τούτου ἤρξατο ἡ ἐπανάστασις καὶ διὰ τούτου ὑπεστηρίχθη καὶ προήχθη ὁ ἀγὼν κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη· ἔτι δὲ ἡ ἀγνοία τῆς ὑπεροχῆς τοῦ τακτικοῦ στοιχείου, διότι, τὸ πρὸ τῆς ἀρχηγίας τοῦ Φαβιέρου τακτικὸν σῶμα, ἐξ ὀλίγων ἑκατοστυῶν συμποσούμενον, ἦτο ἀνεπαρκὲς εἰς ἀπόδειξιν τῶν πλεονεκτημάτων τῆς τάξεως καὶ τῆς πειθαρχίας. Οὐχ ἦττον συνέτεινον εἰς τὰς δυσμενεῖς κατὰ τοῦ τακτικοῦ στοιχείου διαθέσεις, ὁ περιορισμὸς τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας διὰ τῆς πειθαρχίας, παραβαλλόμενος πρὸς τὴν ἀπεριόριστον ἐλευθερίαν τοῦ ἀτάκτου στρατιώτου, ἡ πενιχρότης καὶ ἀπλότης τοῦ ὅπλισμοῦ καὶ τοῦ ἱματισμοῦ τοῦ τακτικοῦ στρατιώτου πρὸς τοὺς ἐπιδεικτικοὺς τοῦ ἀτάκτου. Ἀλλ' ἡ μὲν ἀποστροφή ἴσως παρέμεινε τῷ Καραϊσκάκη μέχρι τοῦ τέλους τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ὡς καὶ εἰς τοὺς πλείστους τῶν ἄλλων ὀπλαρχηγῶν μέχρι τοῦ πέρατος τοῦ ἀγῶνος διὰ λίαν εὐνόητον αἰτίαν, καθότι διπλαθὴ ἡ ἐνίσχυσις τοῦ τακτικοῦ στοιχείου ἢ ἦτο ἡ ἐξασθένεις τῆς ἐπιρροῆς αὐτῶν ἐπὶ τῆς Κυβερνήσεως, ὑποστηρικτομένης ταύτης ὑπὸ ἰσχυροῦ τακτικοῦ στρατοῦ· δὲν ἔχει ὁμοίως οὗτος καὶ ὡς πρὸς τὴν περιφρόνησιν, ὡς θέλω ἀποδείξει καὶ πείσει, ὡς ἐλπίζω, τὸν καθηγητὴν περὶ τῆς πλάνης αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Ἄρχομαι δὲ ἀπὸ τῆς κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκστρατείας τοῦ Ἰβραήμ πασᾶ, καὶ τῆς συνεπειᾶ ταύτης σπουδαίας αὐξήσεως καὶ διοργανώσεως τοῦ τακτικοῦ σώματος ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Φαβιέρου.

Μετὰ τὴν ἀποδίβασιν τῶν Αἰγυπτίων ἐπὶ ἑλληνικῷ ἐδάφους, ἰδίως δὲ μετὰ τὴν πικρὰν πείραν τῆς ὑπεροχῆς τοῦ τακτικοῦ στοιχείου κατὰ τοῦ ἀτάκτου, ἦν ἔλαβεν ὁ Καραϊσκάκης ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Κρεμμυδίου, ἐνθα ὁ ὑπὸ τοὺς ἐγκριτωτέρους ὀπλαρχηγούς ἐκλεκτότερος ἄτακτος στρατός, καίτοι πολυαριθμότερος, κατεπολεμήθη ὑπὸ τῶν Ἀράβων περιφρονημένων πρότερον ὡς τακτικῶν, περιπλέον δὲ ὡς μικροσώμων, κακοσώμων, πονούντων τοὺς ὀφθαλμούς καὶ δούλων, ἀδικεῖ τις τὴν ὀξύνοϊαν καὶ τὴν ἔμφρονον περὶ τὰ στρατηγικὰ εὐφυῆς τοῦ στρα-

τηλάτου τούτου, ἀποδίδων αὐτῷ ἐπιμονὴν εἰς περιφρόνησιν, ἢ ἔστω καὶ μικρὰν πρὸς τὸν τακτικὸν στρατὸν ὑπόληψιν· ἀποδείξεις δὲ τῆς ὑπολήψεως του μᾶλλον ἢ τῆς περιφρονησεως του εἰσὶν αἱ ἐξῆς. Μετὰ τὴν ἐκ Χαϊδαρίου ὑποχώρησιν τοῦ στρατοῦ ὁ μὲν Καραϊσκάκης ἐστρατοπέδευσε ἐν Ἐλευσίνι, ὁ δὲ Φαβιέρου μετὰ ὀλιγοήμερον διαμονὴν ἐν τῇ αὐτῇ θέσει μετέβη εἰς Μέγαρον προβλέπων διενέξεις σπουδαίας μεταξὺ τακτικῶν καὶ ἀτάκτων, πρῶτον ἕνεκα τῆς ψυχρότητος ἐκεῖνων πρὸς τούτους ὡς ὑποχωρησαντας καὶ μάλιστα ἀνευ προσιδοποιήσεως, ἐναντίον τῶν συμπεφωνημένων ἐν τῷ πολεμικῷ συμβουλίῳ, καὶ διὰ τοῦτο ἐκτεθέντων εἰς μέγαν κίνδυνον· καὶ δεύτερον διότι ἡ συστρατοπέδευσις τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ μετὰ τοῦ ἀτάκτου παρεῖχεν ἀφορμὴν παραπόνων κατὰ τοῦ Φαβιέρου ἐκ μέρους τῶν τακτικῶν, τούτων μὲν τρεφομένων δι' ἄρτον μετ' ὀλίγου τυροῦ ἢ ὀλίγων ἐλαιῶν, τῶν δὲ ἀτάκτων ψηφόντων ἀμύνης, καὶ ἀναπαυομένων ὑπὸ στέγην, ἐν ᾧ οἱ τακτικοὶ ἦσαν ἐν ὑπαίθρῳ ἐν ὥρᾳ θερούς. Ὅτε δὲ μετὰ παρέλευσιν χρόνου τινός ὁ Καραϊσκάκης ἀπεφάσισε νὰ προσβάλλῃ τὸν κατὰ τὴν Φωκίδα ἐχθρόν, ἔγραψε πρὸς τὸν Φαβιέρου λίαν φιλοφρόνως καὶ περιποιητικῶς περὶ τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ· ἐκφράζων δὲ ἐν τῇ ἐπιστολῇ τὴν λύπην του διὰ τὸ ἐκ λάθους ἀτυχεστάτον συμβᾶν κατὰ τὴν ἐκ Χαϊδαρίου ὑποχώρησιν, παρεκάλει αὐτόν, ἵνα μετὰ τῆς μελετωμένης ἐκστρατείας. Ὁ Φαβιέρου πρὸς ταῦτα ἀπήντησεν, ὅτι προθύμως ἢ ἀδέχετο τὴν πρότασιν, ἐὰν δὲν ἀνελάμβανε βραβεῖαν εὐθύνην ἐκστρατεύων ἐὰν δὲν ἔχη ἕκαστος τῶν στρατιωτῶν ἐντός τοῦ σάκκου ἄρτον ἰκανὸν διὰ τέσσαρας ἡμέρας. Τοῦ Καραϊσκάκη ὁμοίως μὴ δυνθέντος νὰ δώσῃ τὴν ὑπόσχεσιν ταύτην, ἀλλὰ μόνον, ὅτι ὁ τακτικὸς στρατός πρῶτος θέλει λαμβάνει τὸ σιτηρεσίον του, ὁ Φαβιέρου ἔγραψεν ὅτι ἐπιμένει εἰς τὴν αἰτησίαν του, καίτοι βέβαιος ὢν ὅτι δυσπρόσβητος τοὺς τε ἀξιωματικούς καὶ στρατιώτας λησμονήσαντας τὸ παρελθὸν καὶ ἐπιθυμοῦντας νὰ ἐκστρατεύσωσιν. Ὁ Φαβιέρου ὁμοίως ὡς ἀρχηγός ἐδυσπίσται ὅχι βεβαίως εἰς τὸν Καραϊσκάκη, ἀλλὰ εἰς τὴν ἑλλειψιν ὑποταγῆς τοῦ ἀτάκτου στρατιώτου πρὸς τὸν ἀρχηγόν του, ὅταν ἡ διαταγὴ τούτου ἀπήρσεν εἰς ἐκεῖνον. Ἡ ἀλληλογραφία αὕτη, ἐρωτῶ, ἀποδεικνύει τὴν περιφρόνησιν τοῦ Καραϊσκάκη πρὸς τὸν τακτικὸν στρατόν; Ἴδου καὶ ἕτερα ἀποδείξεις τῆς ὑπολήψεως του πρὸς τοῦτον. Μετὰ τὴν εἴσοδον μέρους τοῦ τακτικοῦ σώματος εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, τὸ ἕτερον στρατοπέδευον ἐν Πειραιεὶ ἐτάττετο πάντοτε ἐγγύτερον τοῦ ἐχθροῦ, ὅτε ἦτο οὗτος τοποθετημένος ἐπὶ ἐδάφους βυαλοῦ, ὅτε δὲ ἐπρόκειτο νὰ καταληφθῇ θέσις ἐπὶ ἐγγυτέρᾳ ἐν νυκτί, εἰς τὸ σῶμα τοῦτο ἀνέθετον ὁ Καραϊσκά-

κης τὸ ἔργον· τὴν πρῶταν δὲ βλέπων αὐτὸ περικεχαρκαωμένον ἐν τῇ ὀρθοίῳ θέσει, τὸ ἐπήνει καὶ τῷ ἐδώρει ὀλίγα χρήματα, ἵνα γευματίσῃ ἀφθόγως τὴν ἡμέραν ἐκεῖνην. Ἐκ τούτων δὲν ἐξάγεται βεβαίως ὅτι περιφρόνει τὸ τακτικὸν σῶμα ὁ Καραϊσκάκης, ἀλλὰ τούναντίον, ὅτι εἶχεν ἰκανὴν πρὸς αὐτὸ ὑπόληψιν διὰ τὴν πειθαρχίαν του, καὶ τὸ ἡγάπα μάλιστα, ὅτε τοῦτο ἦτο ὑπὸ τὰς διαταγὰς του, ὡς λίαν χρήσιμον εἰς ἐκτέλεσιν τῶν πολεμικῶν σχεδίων του· ἐκτός ἐὰν ὁ καθηγητὴς τῆς ἱστορίας, βαθύτερα ἐξετάζων, ἀνακαλύπτῃ δυσμενεῖς διαθέσεις ὑπὸ τὴν φαινόμενην ὑπόληψιν καὶ ἀγάπην. Ἀλλ' ἐὰν οὕτως ἔχη, ἀναρμυδίως ἐχαρακτήρισεν αὐτὰς ὁ κ. Παπαρρηγόπουλος ὡς ἐλάττωμα, ἔστω καὶ μέγα· διότι ἄλλως πως ἔδει νὰ χαρακτηρισθῶσι.

Μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὸ κύριον ζήτημα, τούτεστι εἰς τὴν ἐξέτασιν ἐὰν, κατὰ τὸν καθηγητὴν τῆς ἱστορίας, τὸ τακτικὸν σῶμα ἔβλαψε μᾶλλον ἢ ὠφέλησε τὸν ἀγῶνα, καὶ ἐγένετο πρόσκομμα εἰς τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ ἀτάκτου στρατοῦ, ὅσκις μετ' ἐκεῖνου συνέπραττεν. Ἄρχομαι δὲ, ὡς ἀνωτέρω εἶπον, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, καὶ ἦν τὸ σῶμα τοῦτο κῆρήθη ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Φαβιέρου καὶ ἐγένετο σχετικῶς σπουδαία τακτικὴ δύναμις τοῦ ἀγῶνος. Μετὰ τὰς ἤττας τοῦ ἀτάκτου στρατοῦ ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων κατὰ τὸ 1825, ἦτοι μετὰ τὴν ἐν Κρεμμυδίῳ μάχην, ἦν παρεκλούθησαν ἡ ἄλωσις τῆς νήσου Σφακτηρίας καὶ ἡ τοῦ φρουρίου τῆς Πύλου, πανταχόθεν ἡγήθη φωνὴ ὑπὲρ τῆς αὐξήσεως τοῦ τακτικοῦ σώματος, ἐπιβάλλουσα σιγὴν εἰς τοὺς ἐκ συμφέροντος, ἢ φανατισμοῦ ἐναντίους. Τότε ὁ Μαυροκορδάτος ὁ ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως ὑπέριμαχος τοῦ τακτικοῦ στοιχείου, ἔχων συναρωγόν τὸν πρόεδρον τοῦ ἐκτελεστικοῦ Γ. Κουντουριώτην καὶ τοὺς προύχοντας τῶν νήσων καὶ τῆς Πελοποννήσου, συνέταξεν, ὡς γενικὸς γραμματεὺς, νομοσχέδια περὶ αὐξήσεως τοῦ τακτικοῦ σώματος, ὁμοθυμῶς ψηφισθέντα ὑπὸ τῆς Βουλῆς, προσεκλήθη δὲ τότε ὁ Φαβιέρου, ὁ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκεῖνης ἀγωνιζόμενος ὡς ἀπλοῦς φιλέλλην κατὰ τὰ μεσοσηνικὰ φρούρια, ὅπως ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν. Ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου δὲ τοῦ 1825 μέχρι τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ ἐπομένου ἔτους τὸ τακτικὸν σῶμα διὰ τῆς σπανίας δραστηριότητος τοῦ ἀρχηγῶν του καὶ τοῦ ἀκαμάτου ζήλου του, μαχομένου κατὰ παντοίων προσκομμάτων, κῆρήθη ἐκ 300 εἰς 3000 καὶ ἐπέκεινα μετ' ἀναλόγου ἰππικῶν καὶ πυροβολικῶν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξ Αἰγαιοπελαγιτῶν κατοίκων τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐτεροχθόνων, δραμόντων πανταχόθεν τοῦ τουρκικοῦ κράτους καὶ τῆς Εὐρώπης, ἐν οἷς οὐκ ὀλίγοι ἦσαν σπουδασταὶ καὶ εὐπατρίδα· διότι ἀτυχῶς οἱ πλείστοι τῶν προύχόντων, ἰδίως τῆς

Πελοποννήσου, ὑποσχεθέντες εἰς τὸν Φαβιέρου τὴν κατάταξιν τῶν υἱῶν των, ἵνα πεισθῇ καὶ ἀναλάβῃ οὗτος τὴν ἀρχηγίαν τοῦ τακτικοῦ σώματος, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ τὴν ἐκτελέσωσιν, ἕνεκα τῆς ἀντιπαθείας, ἣν εἶχον οἱ υἱοὶ των κατὰ τῆς ἐνδυμασίας, τοῦ ὅπλισμοῦ καὶ τοῦ περιορισμοῦ τοῦ τακτικοῦ στρατιώτου. Τὸ παράδειγμα δὲ τούτων ἦτο ἐπόμενον ν' ἀκολουθήσωσι καὶ οἱ νέοι τῶν κατωτέρων τάξεων. Ἔνεκα τούτου ἦτο μικρὸν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν πλείστων ἐκ τῶν κατοίκων εἰς τὴν αὐξήσιν καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς τακτικῆς δυνάμεως, εἰ καὶ εἶχεν ἀπολέσει ὁ ἄτακτος στρατός τὸ γόητρόν του, ὑπέφερε δὲ ὁ τόπος ἐκ τῆς ἰσχυρᾶς ἐπιρροῆς τῶν ὀπλαρχηγῶν ἐπὶ τῆς Κυβερνήσεως. Ἡ ἀδιαφορία αὕτη, ἡ ἐπιρροὴ αὕτη, τὸ πολιτικὸν συμφέρον τινῶν ἀπεμάκρυναν ἐκ τῶν πραγμάτων καὶ ἐξησθήνησαν τοὺς συνηγούρους τοῦ τακτικοῦ στοιχείου. Οὕτως ἐγκαταλείφθεις ὁ Φαβιέρου εἰς μόνας τὰς φιλελληνικὰς ἐξ Εὐρώπης ἀλλ' ἀνεπαρκεῖς χορηγίας πρὸς συντήρησιν τοῦ τακτικοῦ σώματος, καὶ ἐπιθυμῶν ν' ἀποφύγῃ τὰς ἀντενεργείας τῶν πολεμίων του, συνέλαβε τὸ σχέδιον ἐκστρατείας κατὰ τῆς Εὐβοίας, ὑποκειμένης ἔτι ὑπὸ τοὺς Τούρκους καὶ δυναμένης νὰ διαθρήψῃ τὸν στρατόν του. Τὸ σχέδιον τοῦτο ἦτο παράτολμον ἕνεκα τῆς πρὸς ἐπιτυχίαν ἐλλείψεως τοῦ ἀναγκαίου ἀριθμοῦ προσωπικοῦ καὶ ὕλικου, ἀλλ' ὑπηγορευθῆ ὑπὸ τῆς ἐγκαταλείψεως καὶ τῶν ἀντενεργειῶν εἰς ἃς εὐρέθη τὸ τακτικὸν σῶμα. Προσθετέον δὲ ὅτι καὶ αἱ περὶ τῆς καταστάσεως τῶν φρουρίων τῆς νήσου καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ὡς καὶ τῶν διαθέσεων τῶν κατείκων ἐλλήνων πληροφορίαι πρὸς τὸν Φαβιέρου ἦσαν λίαν πεπλανημέναι. Ἔνεκα τούτου ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἀπέτυχεν.

Ἐρωτῶ ἤδη, καίτοι ἀποτυχῶν, κατὰ τί ἔβλαψε τὸν ἀγῶνα ὁ τακτικὸς στρατός καὶ ὁ ἀρχηγός του, ἢ μᾶλλον οὗτος; Δὲν ἀπησχόλησε τὰς τοῦ ἐχθροῦ δυνάμεις ἐπὶ τινα χρόνον; Δὲν ἀπόλεσε ὁ ἐχθρὸς ἱκανοὺς ἀνδρας, ἵνα ἀποδιώξῃ τὸν τακτικὸν στρατὸν ἐκ τῆς νήσου; Δὲν κατηνάλωσε καὶ χρήματα καὶ πολεμοφόδια, ὧν ἡ προμήθεια ἦτο δυσχερὴς; Δὲν ἐβράδυνεν οὕτως ἡ κατὰ τῆς Ἀκροπόλεως ἐκστρατεία τοῦ Κιουταχῆ, ἀσχολουμένου τοῦ Ὁμέρ πασᾶ εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῆς Εὐβοίας;

Ἐν τῇ συμπράξει του μετὰ τοῦ ἀτάκτου στρατοῦ τὸ τακτικὸν σῶμα ἐν Χαϊδαρίῳ κατὰ τὴν πρῶτην τοῦ ἐχθροῦ ἐφοδον, ἀπέδιωξεν αὐτόν ἐκ τῆς θέσεως, ἣν εἶχε καταλάβει πρὸς τὰ δεξιὰ τῶν τοῦ ἀτάκτου περικεχαρκαωμάτων, ἀλλὰ δὲν τὸν κατεδίωξε μακρὰν τοῦ στρατοπέδου κατὰ τὴν ὑποχώρησιν αὐτοῦ, μὴ συγκατατεθέντων τῶν ἀτάκτων ἰσχυμάτων διὰ τὸν φόβον τοῦ ἰππικῶν, ὑπερασπιζομένου τὴν ὑπόχωρησιν. Τὴν ἐπαύριον ἐπιτεθέντος αὐθις τοῦ

ἐχθροῦ τὸ τακτικὸν σῶμα προέβη καὶ συνεπλάκη μετ' αὐτοῦ, πῶν ἀτάκτων πυροβολούντων ἐκ τῶν θέσεων των, ἀλλ' ἀπεκρούσθη· οἱ δὲ Τούρκοι καταλαβόντες θέσιν ἀπέναντι τοῦ στρατοπέδου περιεχαρᾶκώθησαν. Ἡ ἡμέρα ὅλη διήλθε δι' ἀψιμαχιῶν καὶ ἐπιθέσεων ἐκ μέρους τοῦ ἐχθροῦ, ἀποκρουθεισῶν ὑπὸ τοῦ τακτικοῦ σώματος καὶ τῶν ἀτάκτων. Περὶ τὸ ἑσπέρας, πολεμικοῦ συμβουλίου συγκροτηθέντος, συμφωνήθη μετὰ τῶν ὀπλαρχηγῶν καὶ τοῦ Φαβιέρου, ὅπως τὸ μὲν τακτικὸν ὡς καταπεπονημένον καὶ πολὺ παθὸν καταλάβῃ ἅμα ἐπέλθῃ ἢ νύξ τὰς περιβολὰς τῶν ἀτάκτων, οὗτοι δὲ ἐπιπέσωσιν αἰφνης κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ἄλλ' ἐνῶ τὸ τακτικὸν σῶμα ὑποδιαιρεθὲν εἰς μικρὰ ἀποσπάσματα εἰσῆρχετο εἰς τὰς περιβολὰς τῶν ἀτάκτων, καὶ πρὶν ἢ καταλάβῃ τὰς ὀρισιμὰς θέσεις, εὔρεν αὐτὰς ἐγκαταλελειμμένας, εἶδε δὲ ταυτοχρόνως τοὺς μὲν ἀτάκτους ὑποχωροῦντας, τοὺς δὲ Τούρκους ἐπιπίπτοντας κατὰ τῶν περιβολῶν· τότε ὑπεχώρησαν καὶ οἱ τακτικοὶ ἀνευ μεγάλης ζημίας, ἐνεκα τοῦ σκότους τῆς νυκτός. Ἐκ τοῦ περιστατικοῦ δὲ τούτου ὑπελήφθη, ὅτι ἐν τῷ σχεδίῳ, ὅπερ ἀπεφασίσθη ἐν τῷ πολεμικῷ συμβουλίῳ, ὑπῆρχεν ἡ πρόθεσις τῆς ἐν ἀσφαλείᾳ ὑποχωρήσεως τῶν ἀτάκτων. Ἐν ᾧ πιθανώτατα αὐτὴ προήλθεν ἐκ παρακοῆς τούτων εἰς τὰς διαταγὰς τῶν ἀρχηγῶν, ὡς τοῦτο συνέβαινε πολλάκις. Οὕτω δὲ ἐδικαιολόγησε καὶ ὁ Καραϊσκάκης πρὸς τὸν Φαβιέρου τὸ συμβεβηκὸς τοῦτο, ὅτε τὸν προσεκάλει νὰ μετὰσχῃ τῆς κατὰ τοῦ Μουστάμπεη ἐκστρατείας. Ἐν τῇ συμπράξει του ταύτη μετὰ τοῦ ἀτάκτου, τὸ τακτικὸν κατὰ τί ἐγένετο πρόσκομμα; Ἐὰν σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας ἦτο ἡ διάλυσις τῆς πολιορκίας τῆς Ἀκροπόλεως, οὗτος δὲν θὰ ἐπετυγχάνετο διὰ τῆς ἐν Χαϊδαρίῳ στρατοπεδεύσεως ἐπὶ τρεῖς ἢ τέσσαρας τὸ πολὺ ἡμέρας ἔχοντος τοῦ στρατοῦ τροφάς, ἀλλὰ δι' ἄλλης ἐγγυτέρας πρὸς τὸ φρούριον θέσεως, ἢ ἐχούσης τοῦλάχιστον ἀσφαλῆ τὴν συγκοινωνίαν. Διὸ συνεβούλευσεν ὁ Φαβιέρου νὰ προχωρήσῃ ὁ στρατός, ὅτε ὁ ἐχθρὸς ὑπεχώρῃ, καὶ νὰ μεταβάλλῃ θέσιν. Ἐὰν κατὰ τὴν συμβουλὴν ταύτην τὸ κίνημα ἀπετύγγανε, τότε ἡ συμπράξις τοῦ τακτικοῦ σώματος θὰ ἐλογίζετο ἴσως εὐλόγως ὡς παραίτιος ἀτοπημάτων· ἀλλ' εὐτυχῶς ἢ ἀτυχῶς τοῦ Φαβιέρου ἢ προτροπῇ δὲν ἐγένετο παραδεκτὴ.

Ἀφ' οὗ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐκστρατείας ταύτης ὁ Φαβιέρου ἀπεποιήθη νὰ συνεκστρατεύσῃ μετὰ τοῦ Καραϊσκάκη κατὰ τοῦ Μουστάμπεη, ἐγένοντο ἀπόπειραι, ὅπως τὸ τακτικὸν σῶμα, ἐστρατοπεδευμένον ἐν Μεγάρῳ, λειποτακτοῦν μετὰ εἰς Ἐλευσίνα καὶ ἐνωθῇ μετὰ τῶν ἀτάκτων σωμάτων· τὸ ἱππικὸν παραπεισθὲν εἶχεν ἤδη ἀνευ τῶν ἀξιωματικῶν του ἐξέλθει τῶν Μεγάρων καὶ ὤδευσεν ἰάν πρὸς

τὴν Ἐλευσίνα, ὅτε ὁ Φαβιέρου συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν ἀξιωματικῶν ἱππέων κατέφθασεν αὐτὸ καὶ τὸ διέταξε νὰ ἐπανεέλθῃ. Τὸ περιστατικὸν τοῦτο ἠνάγκασε τὸν Φαβιέρου νὰ μεταβῇ εἰς Μέθανα, ὅπου ἦτο τὸ διαρκὲς στρατόπεδον τοῦ τακτικοῦ σώματος, καὶ τὸ καταφύγιον τῶν κατὰ τοῦ ἀρχηγῶν του σκευωριῶν. Μετὰ τινα μικρὰν διαμονὴν προσεκλήθη ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, ἣτις παρέστησεν αὐτῷ τὸ κατεπεῖγον τῆς ἀποστολῆς πυρίτιδος καὶ πυρολίθων ἐντὸς τῆς Ἀκροπόλεως.

Ὁ Φαβιέρου ἀνευ διςαγμοῦ ἀνεδέχθη τὴν ἀποστολὴν ταύτην, μετέβη ἀνευ ἀναβολῆς εἰς Μέθανα, διέταξε τὴν ἐκλογὴν πεντακοσίων ἐβδομήκοντα μέχρις ἑξακοσίων ἀνδρῶν συμπεριλαμβανόμενου καὶ τοῦ λόχου τῶν φιλελλήνων, καὶ παρέδωκεν εἰς ἕνα ἕκαστον, οὐδὲ τῶν ἀξιωματικῶν ἐξαιρουμένων, ἕνα σάκκον πυρίτιδος ἢ πυρολίθων· παρασκευασθεὶς δὲ οὕτως ἀπέπλευσε κατ' εὐθείαν ἀπὸ τῶν Μεθάνων πρὸς τὸ Φάληρον, παραπλέων δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἐν ὄψει τῆς Ἀκροπόλεως, μέχρις οὗ ἐπῆλθεν ἡ νύξ. Τότε ἀπεβιάσθησαν ἅπαντες, ἀλλὰ πολὺ βραδέως, ἐνεκα τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ τῶν λέμβων καὶ τῆς μακρᾶς ἀποστάσεως τοῦ πλοίου ἀπὸ τῆς ἀκτῆς, καὶ ἀφοῦ ἐδόθη διαταγὴ εἰς μόνην τὴν πρωτοπορίαν, ἐκ τῶν φιλελλήνων καὶ τῶν πυροβολητῶν συγκειμένην, νὰ γεμίσῃ τὰ ὄπλα της, διότι αὕτη μόνη ἔφερε τοὺς πυρολίθους, ὠδευσαν πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν κατὰ φάλαγγας, οὔσης τῆς νυκτός φωτεινῆς ὡς ἐν καιρῷ σελήνης. Ἦσαν δὲ ἐγγὺς τῆς πολιορκητικῆς τάφρου, ὅτε οἱ φύλακες ἐνόησαντες ἤρξαντο πυροβολοῦντες· τότε πανταχόθεν τῶν ἐχθρῶν θέσεων καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Ἀκροπόλεως ἐβάλλοντο παντοειδεῖς σφαῖραι· ἡ σύγχυσις ἦτο τοιαύτη ὥστε οἱ μὲν πολιορκηταὶ ἐνόμιζον ὅτι προσβάλλονται καὶ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἐξώθεν, οἱ δὲ πολιορκούμενοι ὅτι γίνεται ἔφοδος. Οὗτοι ὁμοῦ ἐξήλθον τῆς ἀπάτης ἅμα τὰ τύμπανα δοθείσης διαταγῆς ἐστήριζον προσβολὴν, καὶ κατήλθον πρὸς ὑποστήριξιν τῆς φάλαγγος διερχομένης τὴν τάφρον μετὰ μεγάλης δυσχερείας ἐνεκα τοῦ βάρους αὐτῆς καὶ τοῦ βάρους, ὅπερ ἔφερον οἱ ἄνδρες ἐπ' ὤμου· μετὰ τρεῖς πτώσεις ἐντὸς τῆς τάφρου ὁ Φαβιέρου ἠδυνήθη ν' ἀναβῇ αὐτὴν. Σημειωτέον δ' ἐνταῦθα, ὅτι ἡ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν εἰσοδος ἐξετελέσθη μετὰ τὴν τοῦ Γριζώτου μόλις πρὸ μηνὸς εἰσελθόντος, καὶ μετὰ ἀπόπειραν ἄλλου ἀτάκτου σώματος· ἔκτοτε ἐδιπλασιάσθη, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἡ οὐχύρωσις τῆς τάφρου καὶ ἐνισχύθη ἡ φρουρῆσις αὐτῆς. Ὁ Φαβιέρου εἶχεν ἀναδεχθῆ τὴν ἐφοδίαν τῆς Ἀκροπόλεως, ὑπὸ τὸν ὄρον ὁμοῦ νὰ ἐξέλθῃ μετὰ δύο ἡμέρας. Ἄλλ' ἅπασα ἡ φρουρὰ καὶ ἰδίως οἱ δημογέροντες Ἀθηναῖοι, ἐναντίοι ὄντες εἰς τὴν ἐξόδον τῶν τακτικῶν, ἐματαίωσαν τὰς πρὸς τοῦτο τρεῖς ἀ-

ποπειρας τοῦ Φαβιέρου, κατὰ τῆς τρίτης δὲ ἀναφανδὸν ἐκηρύχθη τὸ ἀθηναϊκὸν σῶμα μετὰ τῶν δημογερόντων. Διτῶς ἠγωνίσθησαν οἱ τακτικοὶ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ, ἀνευ μὲν συμπράξεως μετὰ τῶν ἀτάκτων εἰσερχόμενοι εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, μετὰ δὲ τῶν ἀτάκτων ἀφοῦ εἰσῆλθον φρουροῦντες καὶ οὔτοι. Κατὰ τί ἄρα ἐν τῇ πρώτῃ περιπτώσει ἐβλαψαν τὸν ἐχθρὸν; τίνα δὲ ἐν τῇ δευτέρᾳ περιπτώσει προήλθον ἀτοπήματα, ὥστε ἀντὶ ὤφελείας ἐγένοντο πρόσκομμα, κατὰ τὸν καθηγητὴν τῆς ἱστορίας; Ἡ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν εἰσοδος μετὰ σάκκων πυρίτιδος φερομένων ἐπ' ὤμων καὶ μετὰ ὄπλων κενῶν, ὅπερ προσέτι δὲν ἦτο ἱκανὴ προσφύλαξις κατὰ τοῦ κινδύνου τῆς ἀναφλέξεως, διότι αὕτη ἠδύνατο νὰ ἐπέλθῃ καὶ ἐκ τοῦ ἐχθρικοῦ πυρός, αὐτὴ μόνη, νομίζω, θὰ ἤρκει εἰς ἱστορικὸν μὴ φανατικὸν ἢ μὴ προκατηλειμμένον κατὰ τοῦ τακτικοῦ ἐκείνου σώματος, ἵνα μὴ ἐκφέρῃ βλασφημίας, οἷας ἐξέφερον ὁ καθηγητὴς κ. Κ. Παπαρηγόπουλος κατ' ἀγωνιστῶν· διότι οὗτοι μετὰ καρτερίας ὑπέμειναν παντός εἴδους στερήσεις καὶ κακουχίας, καὶ πρῶτος πάντων ὁ ἀρχηγός των, καθ' οὗ μᾶλλον, ὡς αὐξήσαντος καὶ διοικήσαντος τὴν τακτικὴν δύναμιν τὴν κατὰ τὸν καθηγητὴν ζημιώσαν τὸν ἐχθρὸν, ἀποδίδονται αἱ βλασφημίαι αὗται.

Μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς Ἀκροπόλεως, ὁ Φαβιέρου συναγαγὼν τὸ σῶμα ἀπεσύρθη αὐθις εἰς Μέθανα, μόλις παριζόμενος διὰ χρηρηγῶν φιλελλήνων ἐξ Εὐρώπης τὰ πρὸς διατροφὴν μόνον χρειώδη, ὅτε κατ' ἀγαθὴν τύχην παρουσιάσθη ἐπιτροπὴ ἐκ Χίων προτείνασα ἐκστρατεῖαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Χίου καὶ ὑποσχομένη πάντα τὰ πρὸς τοῦτο ἀναγκαῖα. Ὁ Φαβιέρου προθύμως ἀναδεχθεὶς τὴν πρότασιν, καὶ στρατολογήσας πρὸς ἐπικουρίαν τινὰς ἐκατοντάδας ἀτάκτων, ἐξ ὧν τινὰς ἦσαν Χῖοι ὑπὸ ὀπλαρχηγούς δευτερεύοντας, ἐπέβη ἐπὶ τῆς νήσου, ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τὴν κατὰ τῆς ἀποστάσεως ἀντιστάμενον ἐχθρὸν ἐκ τακτικῶν καὶ Ἀλβανῶν ἀτάκτων, καὶ μετὰ τινὰς ἀψιμαχίας, ἐν αἷς ἠχηλαυτίσθησαν ἱκανοὶ Τούρκοι, ὧν οἱ πλεῖστοι Ἀλβανοὶ, ἔστησε πολιορκίαν κατὰ τοῦ φρουρίου. Καταλαβὼν δὲ τὸ προάστειον, κείμενον ἐγγύτατα, ἀνήγειρε πυροβολεῖα ὀπισθεῖντα διὰ πυροβόλων καὶ ὄλων μικρᾶς καὶ μεγάλης ὀκλῆς ἐν ὄλῳ δεκαπέντε· τῇ συμπράξει δὲ τῶν ἀτάκτων, ὑποκειμένων ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Φαβιέρου ὡς μισθοδοτουμένων παρ' αὐτοῦ, ἡ πολιορκία προέβαινε τακτικῶς καὶ κανονικῶς. Ἐντὸς δὲ μηνὸς διὰ παραλλήλων κατεῖχετο ἡδη τὸ χεῖλος τῆς τάφρου, οἱ δὲ Τούρκοι δὲν ἠδύναντο νὰ κάμωσι χρῆσιν τῶν πυροβόλων ἐν ἡμέρᾳ. Μετὰ πολιορκίαν δὲ μηνῶν περίπου πέντε τὸ φρούριον θὰ παρεδίδοτο στερούμενον ἰδίως πολεμοφοδίων, ὅτε τουρκικὸς στολίσκος ἐξελ-

θὼν μετὰ τὴν ναυμαχίαν τῆς Πύλου ἐκ Κωνσταντινουπόλεως διέλυσε τὸν ἐκ θαλάσσης ἀποκλεισμόν, ἀναγκάσας τὸν πολὺ ἀσθενέστερον πολιορκητικὸν στολίσκον ν' ἀποχωρήσῃ καὶ μετ' αὐτοῦ τὸν Κανάρην ἐπιβαίνοντα τὸ πυροπολικὸν του, πρόθυμον πάντοτε ν' ἀγωνισθῇ ὅπου καὶ ὅπως τὸν προσεκάλει ἡ φωνὴ τῆς πατρίδος. Τοσαῦτα ἠδύνατο καὶ ὅταν ἱκανῶς εἶχεν ἐξασθενήσει κατὰ τὸν ἀριθμὸν, τὸ κατὰ τὸν κ. Κ. Παπαρηγόπουλον ἀτελῶς ὀργανωμένον τακτικὸν σῶμα καὶ ὡς τοιοῦτον μὴ ὄν πολεμικὸν ὄργανον ἐπιτήδειον.

Ἀτυχῆς προσέτι εἰς τὰς σκέψεις καὶ τὰ συμπεράσματά του ὁ καθηγητὴς τῆς ἱστορίας, αἰτιολογεῖ τὴν κατὰ φαντασίαν προτίμησιν τοῦ ἀτάκτου στοιχείου κατὰ τοῦ τακτικοῦ, ἀποφαινόμενος ὅτι μετὰ τὰ ἀτοπήματα τὰ συμβαίνοντα ἐν τῇ συμπράξει τῶν δύο στοιχείων, φυσικὴ ἦτο ἡ προτίμησις ἐκείνου, δι' οὗ ἐπὶ τέλους κατωρθώθησαν οἱ μεγαλύτεροι τοῦ ἀγῶνος ἄθλοι. Ἀλλὰ τὸ ἀτακτον μετὰ τοῦ τακτικοῦ συνέπραξε μέχρι τῆς παραδόσεως τῆς Ἀκροπόλεως, οὐδαμῶς δὲ ἄλλοθι ἢ ἐν μόνῃ τῇ ὑποχωρήσει τοῦ Χαϊδαρίου συνέβη ἀτόπημά τι, ἐκείνου δὲ αἰτία, ἀνάκως ἀφηγουμένου, ἦτο ἡ πρὸς τὴν ἀπόφασιν τῶν πολεμικῶν συμβουλίου ἀπειθεία τινῶν ἐκ τῶν ἀτάκτων στρατιωτῶν· τὸ ἀτόπημα δὲ τοῦτο ἐζημιώσε μόνον τὸ τακτικὸν σῶμα, αἰφνης καταληφθὲν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Οὐδεὶς ἄρα λόγος ὑπῆρξε σκέψεως περὶ προτιμήσεως ἐνός τῶν δύο στοιχείων ὡς μὴ δυναμένων ὁμοῦ νὰ συμπράξωσιν, καὶ ὅτι τὸ ἐν ἐξ αὐτῶν ἔδει νὰ προσφερθῇ ὀλοκαύτωμα ὑπὲρ τοῦ ἑτέρου, εὐλόγως δὲ τὸ τακτικόν. Ταῦτα πάντα εἶναι πλάσματα φαντασίας, δυσμενῶς διακειμένης πρὸς τε τὸ πολύτλητον τοῦ ἀγῶνος τακτικόν, καὶ πρὸς τὸν διὰ τὸν σχηματισμὸν καὶ τὴν συντήρησιν του τοσοῦτον μοχθησάντα ἀρχηγόν του, καλοῦντα τοὺς στρατιώτας παιδιά μου, καὶ ἀπαύστως ἐπαινοῦντα αὐτοὺς ὡς μὴ ὑποδεστέρους τῶν Γάλλων στρατιωτῶν, ἀνωτέρους δὲ κατὰ τὴν καρτερίαν εἰς τὰς παντὸς εἶδους σερήσεις. Ταῦτα πάντα, λέγω, εἶναι πλάσματα φαντασίας, ἀληθῆ δὲ εἶναι τὰ ἐξῆς· Μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς Ἀκροπόλεως ἀπελπισία κατέλαβε πάντας· τὸ ἀτακτον εἶχε πρὸ πολλοῦ ἀπολέσει τὸ γόητρόν του, τὸ τακτικὸν ἦτο ἀνεπαρκὲς πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς χώρας ὡς ὀλιγάριθμον, ἢ δὲ κυβερνήσις ἐστερεῖτο χρημάτων πρὸς ἐνίσχυσιν τούτου· δὲν εἶχεν οὐδὲ ὀβολὸν τὸ δημόσιον ταμεῖον, διότι οἱ ὀπλαρχεγοὶ διενεμήθησαν τὰς μὴ ἐτι καταληφθείσας ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ ἐπαρχίας εἰσπράττοντες πρὸς διατροφὴν τῶν στρατιωτῶν των τοὺς φόρους. Τίς περὶ προτιμήσεως μετὰ τῶν δύο πολεμικῶν στοιχείων θὰ ἠδύνατο ν' ἀποφασίσῃ τότε; ὁ λαός, ἡ βουλὴ, ἡ κυβέρνησις; ἀλλὰ ταῦτα ἦσαν ὀνό-

ματα οὐδεμίαν σημασίαν ἔχοντα, διότι οὐδεμίαν ἰσχὺν εἶχον. Ἐάν ἰσχυον, ἐάν ἡ γνώμη των εἰσκηνοῦτο, θὰ προστίμων βεβαίως τὸ τακτικὸν στοιχείον, τοῦλάχιστον χάριν τῆς τάξεως καὶ τῆς ἀτομικῆς ἀσφαλείας. Ὅτε ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἦτο τότε σύγχυσις καὶ ἀναρχία, γελοῖον καὶ τὸ νὰ φαντασθῆ τις ἐκλογὴν καὶ προτίμησιν ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως.

Ἐἶχον περᾶναι τὴν διατριβὴν ταύτην ὅτε ἔτυχε ν' ἀναγνώσω μεταξὺ τῶν περιέργων αὐτογράφων ἐγγράφων τῆς συλλογῆς τῆς νύμφης μου τὸ ἐξῆς, μαρτυροῦν τὴν ὑπόληψιν ἣν εἶχεν ὁ Καραϊσκάκης πρὸς τὸ τακτικὸν σῶμα. Ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ ὁ λόγος τῶν Φιλελλήνων θαυμάζεται, καὶ ὅμως ἐπέπρωτο καὶ οὗτος ν' ἀκούσῃ παρ' Ἑλληνοῦ ἱστοριογράφου ἐκφράσεις κακογνώμονας ἀντὶ εὐγνωμόνων διὰ τοὺς ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος μύθους του καὶ τὸ ἀφθόνως χυθὲν αἷμά του, διότι ὁ λόγος οὗτος ἀπετέλει μέρος τοῦ τακτικοῦ σώματος, καὶ μετ' αὐτοῦ ἠγωνίσθη πάντοτε. Ἄρα ἐάν τοῦτο ἔβλαψε τὸν ἀγῶνα, τῆς βλάβης ταύτης συναίτιος ἐγένετο καὶ ὁ λόγος τῶν Φιλελλήνων. Φρονῶ, φίλε μου, ὅτι ὑπερασπισθεὶς τὴν μνήμην τῶν συναγωνιστῶν μου ἐπλήρωσα ἐνταυτῷ καὶ τὴν ἐπιθυμίαν, ἣν μοὶ ἐξεφράσατε ἐπανειλημμένως ἵνα γράψω τινὰ περὶ τοῦ ἐν Ἑλλάδι βίου τοῦ Φαβιέρου, διότι ἀμφότεραι αἱ ἀφηγήσεις, ἡ περὶ τοῦ τακτικοῦ σώματος ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἡ ταυτόχροнос περὶ τοῦ ἀρχηγοῦ του, εἰσὶν ἀδιαχώριστοι. Ἴδου καὶ ἡ ἀνω μνημονευθεῖσα ἐπιστολή.

Σεβαστὴ διοίκησις,

Καὶ χθὲς ἀνεφέρθημεν περὶ τοῦ κινήματός μας καὶ περὶ τῆς ἐλλείψεως τροφῶν, σήμερον δὲ ἀναφέρομεν ἀγγελίας καλὰς. Χθὲς περὶ τὰ μέσα τῆς νυκτὸς ἐφθάσαμεν εἰς χωρίον μικρὸν ὀνόματι Χαϊδάρι, κείμενον εἰς πεδιάδα καὶ ἀπέχον μίαν ὥραν ἀπὸ τῆς Ἀθήνας, καὶ σήμερον πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου ἐπολεμήσαμεν μετὰ τοὺς ἔχθρους καὶ τοὺς κατεστρέψαμεν κατὰ κράτος. Ὁ πόλεμος ἐξήρκασεν ὥρας πέντε μετὰ πολλὴν ἐπιμονὴν καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη τέλος ἐδιώξαμεν τὸν ἔχθρον ἕως εἰς τὸν ἑλαιῶνα κατὰ Κεμπῆς μετὰ μεγάλην του ζημίαν καὶ κατασχύνην. Οἱ Ἕλληνες ἠνδραγάθησαν καὶ ἔκαμαν καὶ πολλὰ λάφυρα τὸ ἑλληνικὸν τακτικὸν ἔκαμεν εἰς αὐτὴν τὴν μάχην θαυμάσια καὶ πρὸ πάντων ὁ λόγος τῶν φιλελλήνων Γάλλων οἱ ἄτακτοι Ἕλληνες δὲν ἔμειναν ὀπίσω τῶν τακτικῶν.

Σ. Διοίκησις, ἡ πρώτη αὐτῆς μάχης εἰς τὸ μέλλον, καὶ ἐλπίζομεν ὅτι ἡ γενναίότης τῶν Ἑλλήνων καὶ αἱ εὐχαὶ τῆς Διοικήσεως θὰ βοηθήσουν τοὺς Ἕλληνας καὶ εἰς τὸ ἐξῆς καθὼς καὶ σήμερον. Ἀνάγκη πᾶσα νὰ μᾶς προφασθῶν τροφαὶ καὶ πολεμοφόδια χωρὶς ἀναβολὴν καθὼς χθὲς τὰ ἐζητούσαμεν, διότι ἀλλῶως δυνατὸν νὰ διαλυθῆ τὸ στρατόπεδον καὶ νὰ χάσωμεν τὸν ἀναμφίβολον ὀρίαν καὶ τὸν παντελῆ ἐξολοθρευτὸν τοῦ Κιουταχῆ νὰ μὴ δεχθῆ ἡ Διοίκησις ν' ἀφήσῃ τοὺς τροπαιοφόρους Ἕλληνας νηστικούς καὶ χωρὶς πολεμοφόδια, διότι ἀμαρτάνει καὶ εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὸ ἔθνος. Ἔως αὐριον ἐλπίζομεν νὰ γράψωμεν εἰς τὴν Διοίκησιν

χαρμονικώτερας ἀγγελίας, καὶ τὸ βάρος τοῦ ἀποτελέσματος τῆς ἐκστρατείας εἶναι εἰς ἡμᾶς καὶ τῆς ἐξοικονομήσεως τῶν ἀναγκαίων τοῦ στρατοπέδου εἰς τὴν Διοίκησιν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν φονευμένων καὶ πληγωμένων ἔχθρων εἶναι μέγας, καὶ μετὰ δευτέρου θέλομεν τὸν σημειώσῃ εἰς τὴν Διοίκησιν, διότι τὸ παρὸν ἐγγράφον ἀμέσως μετὰ τὴν μάχην καὶ δὲν ἤξεύρομεν καλῶς σημειοῦνται κάτωθεν καὶ οἱ ὑπὲρ πατρίδος μάρτυρες πληγωθέντες καὶ φονευθέντες.

Σ. Διοίκησις, τροφὰς, τροφὰς, τροφὰς καὶ πολεμοφόδια καὶ θέλεις εἶδῃ θαυμάσια.

Τὴν 6 Ἀυγούστου περὶ ὥραν ἕκτην τῆς ἡμέρας 1826. Παρακαλοῦμεν πρὸς τοὺς νὰ μᾶς προφασθῆ καὶ ἕνας χειροῦργος τὸ ὀγληγορότερον, διότι αὐτὸς ὁποῦ ἔχομεν καὶ δὲν ἐφαρκεῖ καὶ δὲν εἶναι ἀρκετὰ ἱκανός. Ἐπῆραμεν καὶ τὸν Γιουρβουκὸν μπαϊρακτάρην μετὰ τὴν σημαίαν καὶ τὸ ἄλογόν του.

Οἱ εὐπειθεῖς Πατριῶται

ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗΣ

N. ΓΡΙΖΩΤΗΣ

B. ΜΑΥΡΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

N. ΠΑΝΟΥΡΓΙΑΣ

M. ΛΕΚΑΣ

ΣΠ. ΞΥΔΗΣ

A. ΒΟΚΑΣ

Π. ΦΑΡΜΑΚΗΣ

ΧΡ. ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ

ΣΤ. ΣΕΡΦΟΣ

A. ΛΙΑΖΟΠΟΥΔΟΣ.

Τὴν 6 Ἀυγούστου 1826, ἐν Ναυπλίῳ.

Ἀπαράλλαντον τῷ πρωτοτύπῳ

Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς

(Τ. Σ.)

Γ. ΓΑΡΑΚΗΣ.

Ἀποστέλλω πρὸς ὑμᾶς τὰ ἀνωτέρω ἐλπίζων ὅτι θέλετε ἀποδεχθῆ τὴν καταχώρησιν ἐν ταῖς στήλαις τοῦ ὑφ' ὑμῶν ἐκδιδομένου περιοδικικοῦ φύλλου ἢ «Ἐστία», ἐν ᾧ κατεχωρήθησαν καὶ αἱ κατὰ τοῦ τακτικοῦ τῆς ἐπαναστάσεως γνῶμαι τοῦ καθηγητοῦ τῆς ἱστορίας κυρ. Κωνσταντίνου Παπαρηγοπούλου.

Δέχθητε τὴν διαβεβαίωσιν τῆς πρὸς ὑμᾶς ἐζαιρέτου ὑπολήψεώς μου. Γ. ΚΑΡΑΤΖΑΣ.

ΛΟΥΚΗΣ ΛΑΡΑΣ

Ἀυτοδιογραφία γέροντος Χίου.

Συνήμα 181 εἰλ. 5.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Τὸ πῶς τοῦ ἡλίου εἶχε κρυβῆ, ἀλλὰ δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐπέλθει τῆς νυκτὸς τὸ σκότος ὅτε, κλείσαντες τὴν ἀποθήκην, ἐξήλθομεν τοῦ Χανίου. Ἡ πύλη ἦτο εἰσέτι ἀνοικτή. Δὲν εἶχομεν οὔτε σάκκον, οὔτε δέμα, οὐδ' ἄλλο τι δυνάμενον νὰ ὑποδείξῃ τοὺς σκοπούς μας. Εἰς τοὺς κόλπους μας μόνον καὶ ἐντὸς τῶν ἐνδυμάτων ἐκρύψαμεν ὅ,τι ἠδυνάμεθα ἀσφαλῶς καὶ κρυφίως νὰ φέρωμεν μετ' ἡμῶν. Οὐδεὶς τῶν γειτόνων ἢ συγκατοίκων ἐγνώριζε τὸ μυστικόν μας. Ἀλλὰ κατ' ἐκείνην τὴν στιγμήν μου ἐφαίνετο ὡς νὰ τὸ γνωρίζῃ ὁ κόσμος ὅλος. Μοῦ ἐφαίνοντο αἱ εἰσέτι ἀνοικταὶ θύραι καὶ τὰ ἐπὶ

τῆς αὐλῆς παράθυρα, ὡς νὰ εἶγον ὀφθαλμούς καὶ ἔβλεπον, διὰ μέσου τῶν φορεμάτων, τὰ βάθη τῶν κόλπων μας καὶ, βαθύτερον ἔτι, τῶν καρδιῶν μας τὰ διανοήματα. Παρὰ τὴν πύλην ἕστατο ὁ γέρον φύλαξ μετὰ τὰς χεῖρας ἐπὶ τῶν νώτων.

— Πῶς τόσον ἀργὰ ἔξω, μᾶς ἠρώτησε. Διὰ ποῦ;

— Πηγαίνομεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀπεκρίθη ὁ πατήρ μου.

Δὲν ἦτο οὔτε ἡμέρα οὔτε ὥρα ἐσπερινοῦ. Δὲν ἐτόλμησα νὰ εἶπω λέξιν πρὸς τὸν πατέρα μου, ἀλλ' ἤμην βέβαιος, ὅτι ὁ γέρον Ὀθωμανὸς ἠγνόησεν ὅτι φεύγομεν καὶ ὅτι θὰ τρέξῃ νὰ μᾶς καταδώσῃ. Πᾶσα σιὰ μακρόθεν μοὶ παρίστατο ὡς Γιανίτσαρος ἢ Ζεϊδέκης κρατῶν σπάθην εἰς τὰς χεῖρας· ἀνά πᾶν βῆμα ἀνέμενον ἀπροσδόκητόν τινα καταστροφὴν.

Χάριτι θεῆς οὐδεμία ἀπευκαταία συνάντησις διετάραξε τὴν πορείαν μας. Ὁ πλοίαρχος εἶχεν ὀρίσει ποῦ θὰ τὸν εὕρωμεν, εἰς ἀπόκεντρον τῆς πόλεως ἄκραν, καὶ μᾶς ἐπερίμενε εἰς τὸ παράλιον· ἡ λέμβος ἦτο παρέκει· ἐρημία καὶ ἡσυχία ἐπὶ τῆς ἀκτῆς ἄκρα, καὶ ἡ ἐσπέρα σκοτεινή. Ἐπηδήσαμεν ἐντὸς τῆς λέμβου καὶ ἐμπρός!

Μόνον ὅτε ἀνέβημεν ἐπὶ τοῦ πλοίου, ἠσθάνθη τὸ στῆθος μου ἐλαφρότερον καὶ ἀνέπνευσα ἐλευθέρως. Ἐνὰ πλοῖα δὲν εἶχον εἰσέτι συληθῆ ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὥστε ὑπὸ τὴν Ρωτικὴν τῆς γολέτας σημαίαν ἐφρόνου, ὅτι πᾶς ἄμεσος κίνδυνος ἐξέλιπε. Ἐφρανταζόμεν δὲ, ὅτι φεύγοντες τὴν Σμύρνην ἐφεύγομεν τοὺς τρόμους καὶ τὰ βάσανα καὶ τοὺς κινδύνους, καὶ ἐλισμόνου τὴν πρώτην μου ἀπ' ἀρχῆς ἐντύπωσιν, ὅτι μεταβαίνοντες εἰς Χίον δὲν ἐσωζόμεθα ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ἄλλως τε ὅση τὸ ἐσκεπτόμην τόσῳ ἐπειθόμην, ὅτι ἐκεῖ ἠθέλομεν μείνει ἀβλαβεῖς καὶ ἡσυχιοί. Οἱ ὀλίγοι ἐν τῇ νήσῳ Τούρκοι ἦσαν ἐξήμερωμένοι, ἐπὶ τέλους δὲ ἦσαν ὀλίγοι. Οἱ Χίοι ἦσαν ἐργατικοί, φιλήσυχοι καὶ εἰρηνικοί. Εὐήμεροῦντες καὶ αὐτοδιοικούμενοι ἦσαν οἱ εὐτυχέστεροι τῶν Ἑλλήνων τότε. Δὲν ὑπῆρχεν ἄρα πιθανότης οὔτε ἡ ἐπανάστασις νὰ μεταδοθῆ εἰς Χίον, οὔτε τῶν Τούρκων ἡ ὀργὴ καὶ ὁ φανατισμὸς κατὰ τῶν κατοίκων τῆς νῆς νὰ ἐκσπᾶσται. Ὅθεν ἔβλεπον μετ' ἡσυχον τὴν καρδίαν τῆς ἀναχωρήσεως τῆς προετοιμασίας. Ἡ ἀγυρὰ ἐκρέματο ἤδη ἀπὸ τῆς πρώρας· ἅμα ἀνήλθομεν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος ἡ λέμβος ἀνηρτήθη, τὰ ἰστία ἠπλώθησαν καὶ ἀπεπλεύσαμεν.

Ἐκοιμήθη τὴν νύκτα ὠραία. Ἀπ' οὗτο οἱ νυκτερινοὶ ἐκείνοι τουφεκισμοὶ μετ' εἶχον ἐξυπνήσει κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαρτίου, ὁ ὕπνος μου ἦτο διακεκομμένος καὶ ἀνήσυχος, ἐσχάτως δὲ οἱ αὐξάνοντες κίνδυνοι καὶ αἱ περὶ φυγῆς σκέψεις μου ἐκράτουν τὰ βλέφαρα ἀνοικτὰ καὶ διερχό-

μην ἀγρόπνους τὰς νύκτας. Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ πλοίου ἠσθάνομην ἀσφαλῆς. Ἐσκεπτόμην ὀλίγον τὴν ματαιωθεῖσαν εἰς Ἀγγλίαν ἀποδημίαν, μοῦ ἤσχετο κατὰ νοῦν ἡ τρομερὰ ἐκείνη ἐν τῇ ἀγορᾷ παραζάλη, ὅτε ἐτρέχον ἄκων ἐν μέσω τῶν Τούρκων, ἐφρανταζόμεν ποῦ καὶ ποῦ, ὅτι ἔβλεπον ἐνὶ πλοίῳ μου τὸν Πατριάρχην ἐπὶ τῆς ἀγγόνης, ἀλλὰ τὰ δυσάρεστα φαντάσματα ἀπεδιώξε βαθυκὸν τῆς σωτηρίας ἢ συναίσθησις, ἡ προσδοκία τῆς μετὰ τῆς μητρὸς καὶ τῶν ἀδελφῶν μου συναντήσεως καὶ αἱ γλυκεῖαι τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἀναμνήσεις. Ἡ νεότης εἶναι φύσει ἀμέριμος καὶ εὐελπίς· δὲν ἀρέσκειται νὰ ἐνδιατρίβῃ εἰς τὰ θλιβερά. Αἱ τῆς Σμύρνης ἀναμνήσεις διελύθησαν βαθυκὸν ὑπὸ τὸ πρίσμα εὐχαρίστων ὄνειροπολημάτων καὶ ἀπεκοιμήθη ἐν γαλήνῃ, ναναρίζομενος ἀπὸ τοῦ σιάφους τὸ τριζίμιον καὶ ἀπὸ τὴν ὀμαλὴν ἐπὶ τῶν ἐλαφρῶν κυμάτων κινήσιν του.

Τὴν αὐγὴν, ὅτε ἀνῆλθον ἐπὶ τοῦ καταστρώματος, ὁ ἥλιος εἶχε μόλις ἀνατείλει. Ἀντικρῦ μας ἐφαίνετο ἡ Χίος, κεκαλυμμένη ὑπὸ διαφανοῦς πρωϊνῆς ὀμίχλης. Μακρὰν δὲ πρὸς τ' ἀριστέρα ὁ πατήρ μου τεινὼν σιωπηλῶς τὴν χεῖρα μοὶ ἔδειξεν, ὡς σημῆνος λευκῶν περιστρωῶν, σερρὰν ἰστιῶν ἐπικαθημένων ἐπὶ τοῦ ὀρίζοντος. Ὁ γέρον Βισβίλης, — νομίζω ὅτι τὸν βλέπω ἐνώπιόν μου τώρα, ἐνῶ γράφω, — ὄρθιος ἐπὶ τῆς πρύμνης, μετὰ τὰς δύο χεῖρας ἐπὶ τοῦ μετώπου καὶ κύκλω τῶν ὀφθαλμῶν, ἠτένιζε μετὰ προσοχῆς, ὡσεὶ προσπαθῶν νὰ μετροῦσῃ τὰ πλοῖα.

— Ἐρχονται, ἡ φεύγουν; ἠρώτησεν ὁ πατήρ μου.

— Πηγαίνουν πρὸς τὴν Σάμον, ἀπεκρίθη ὁ πλοίαρχος. Ὁ Θεὸς μαζῆ των!

— Ἀμήν, ὑπέλαβεν ὁ πατήρ μου. Καὶ οἱ δύο γέροντες ἔκαμον τὸν σταυρὸν των.

Πρώτην τότε φορὰν ἐπεφάνη εἰς ἐμὲ συσσωματωμένη ἡ ἰδέα τῆς Ἐπαναστάσεως, ἡ αἰσθησις τῆς Ἐθνεγερσίας. Αἱ λευκαὶ ἐκείναι περιστεραὶ ἦσαν τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου τὰ πλοῖα. Ἐπ' αὐτῶν ἐκυμάτιζε τοῦ Σταυροῦ ἡ σημαία. Καὶ διέτρεχον τὰ πλοῖα ἐκεῖνα τὰς Ἑλληνικὰς θαλάσσας ἐλεύθερα, καὶ ἦσαν ἐπ' αὐτῶν ἄνδρες γενναῖοι καὶ ἀρόβοι, καὶ ἐπεδεικνύον ἀπὸ παραλίαν εἰς παραλίαν τὴν σημαίαν των, ἐμψυχούντες τοὺς Χριστιανούς καὶ ἀψηφόντες τοὺς Τούρκους, καὶ ἐπὶ τῆς σημαίας ἐκείνης ἦσαν ἐγκεχαραγμένοι αἱ λέξεις «Ἐλευθερία ἢ Θάνατος!»

Ὅτε εἶδον τοὺς δύο γέροντας τοσοῦτον συγκινημένους ἠσθάνθη ἐν ἐμαυτῷ αἰσθημα ἀπερίγραπτον, ἀπερίγραπτον τοσοῦτο μᾶλλον, καθόσον ἦτο ἀόριστον καὶ συγκεχυμένον. Ἡσθάνθη ὡς νὰ ἐγίνετο πλατύτερον τὸ στῆθος καὶ ὑψηλότερον τὸ σῶμά μου. Ἄλλ' ἦτο στιγμήν καὶ παροδικὸν τὸ αἰσθημα. Ἰσως δὲ, ἔ-

σως γράφων τώρα, περιγράφω μάλλον τί ἤδυναμην νὰ συναίσθανθῶ τότε, ἢ ὅ,τι πραγματικῶς καὶ ἀκριβῶς συνησθάνθην.

Μετ' ὀλίγας ὥρας ἀπεβιβαζόμεθα εἰς Χίον.

Ἐπερίμενον νὰ ἴδω κατὰ τὸ σῆμα τὴν παρὰ τὴν πόλιν, καὶ γνωρίζοντας καὶ φίλους ἐπὶ τῆς προκυμαίας, καὶ ν' ἀκούσω τὰ εὐθυμὰ καλῶς ὠρίσαστε καὶ τοὺς χαριεντισμούς, οἵτινες ἄλλοτε κατὰ τοιαύτας περιστάσεις μεταξὺ τῆς ἀποβάθρας καὶ τῆς λέμβου ἀντηλάσσοντο. Ἄλλὰ τὸ παρὰ τὴν ἀποβάθραν καφενεῖον ἦτο κενόν, ἢ προκυμαία ἔρημος, ἔρημος ἢ ἀγορά. Εἰς τὰς θύρας μόνον ἐργαστηρίων τινῶν οἱ ἰδιοκτῆται κατηρεῖς καὶ σιωπηλοὶ μᾶς ἐβλεπον ἀπορούντες καὶ μᾶς ἐχαιρέτων διαβαίνοντας. Ἡ θέα τῆς γενικῆς ἐκείνης κατηρεῖας μὲ κατετάρασσε καὶ μοῦ ἤρχετο νὰ φωνάζω ἐρωτῶν τοὺς πρὸ τῶν ἐργαστηρίων πραγματευτάς:— Δι' ὄνομα Θεοῦ, τί ἐπαθεν ἡ Χίος; τί συμβαίνει; Ἄλλ' ἐβάδιζον κατόπιν τοῦ πατρός μου ἀκολουθῶν τὰ ἴχνη του, καὶ δὲν ἤμην συνειθισμένος νὰ λαμβάνω τὴν πρωτοβουλίαν ποτὲ ἐκείνου παρόντος.

Εὐτυχῶς οὐδ' ἐκείνος ἐκρατήθη ἐπὶ πολὺ, ἀλλ' εἰσχωρήσας εἰς ἐργαστήριον ἀρχαίου γνωρίμου τοῦ τῷ ἀπύθηνεν, ἀνευ προομιῶν ἐξηγοῦντος τὴν παρουσίαν μας, τὴν αὐτὴν ἐκείνου ἐρώτησιν, ἥτις μοῦ ἤρχετο εἰς τὰ χεῖλη.

— Ἦρθε τὴν ὥραν νὰ ἐπιστρέψῃς, φίλε μου. Ἐδῶ εἶναι κόσμος χαλασμός!

Αὐταὶ ἦσαν αἱ πρώται τοῦ ἐμπόρου λέξεις. Ἄλλ' ἡ τοιαύτη μελαγχολικὴ ὑποδείξις τοῦ δὲν τὸν ἐμπόδιον ἀπὸ τοῦ νὰ μᾶς ἐπιδείξῃ τὴν εὐχαριστήσιν του ἐπὶ τῇ μετὰ τοῦ πατρός μου συναντήσῃ. Μᾶς ἠνάγκασε νὰ καθίσωμεν, ἐπέμεινε νὰ μᾶς κεράσῃ καὶ μεταξὺ φιλοξενίων μᾶς διηγήθη τὰ διατρέξαντα.

Τότε ἐμάθωμεν, ὅτι ὁ στόλος, τὸν ὁποῖον εἶδον τὴν αὐγὴν πλέοντα πρὸς τὴν Σάμον, εἶχε διαμεῖνει δέκα ἡμέρας εἰς τὰ παράλια τῆς Χίου ὑπὸ τὸν ναύαρχον Τουπάζην πρὸς ἐξέγερσιν τῆς νήσου, ἀλλ' ὅτι οἱ Τούρκοι ἄμα ἰδόντες τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα συνέλαβον τὸν ἀρχιερέα καὶ τοὺς προκρίτους, τοὺς ὁποῖους εἰσέτι ἐκράτουν ὡς ὁμήρους ἐντὸς τοῦ φρουρίου, οἱ δὲ χωρικοὶ δὲν ἐκινήθησαν, καὶ ἀπέπλευσαν ἀπρακτος ὁ στόλος. Καὶ μᾶς ἀφηγήθη λεπτομερῶς ὁ ἐργαστηριάρχης τῶν δέκα ἐκείνων ἡμερῶν τὰς περιπετείας, καὶ ἀπηρτίθει τὰ ὀνόματα τῶν συλληφθέντων ὁμήρων, ὀνόματα σεβαστὰ καὶ προσφιλῆ, καὶ περιέγραψε μετὰ συγκινήσεως τὸν τρόπον, τὸν ὅποιον ἡ σύλληψις των καθ' ὅλην τὴν νῆσον ἐνεσπεῖρε. Διότι ἦσαν ἤδη γνωσταὶ αἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει σφαγαί, ἢ δὲ κράτησις τῶν ὁμήρων ἐθεωρήθη εὐλόγως ὡς προοίμιον χειροτέρων παθημάτων. Ὡστε ἠννοήσαμεν, διὰ τὴν ἔρημον καὶ κατηρεῖαν ἢ πόλιν.

ἠννοήσαμεν δὲ ταυτοχρόνως, ὅτι ἡ Σμύρνη δὲν ἦτο ἡ μόνη ἐπικίνδυνος διαμονή· ὅτι ὅπου ἔνοπλοι Τούρκοι καὶ ὑπόδουλοι Ἕλληνες, ἐκεῖ θηριώδης ἀγριότης ἐξ ἐνός καὶ διαρκῆς ἀφ' ἐτέρου ἀγωνία.

Μὲ καρδίαν βαρεῖαν κατηθύνθημεν πρὸς τὴν οἰκίαν μας. Ὅταν ἔκρουσεν ὁ πατήρ μου τὴν θύραν, εἶδον ἐν δάκρυ σιωπηλὴν ἐπὶ τῆς παρειᾶς του. Ἄλλ' ἐγὼ, ἡσθάνομην τὴν καρδίαν μου σιωπῆν ὑπὸ τῆς φαιδρᾶς πλημύρας ἀρχαίων ἀναμνήσεων, καὶ ὅταν ἤνοιξε τὴν θύραν ἡ Ἀνδριάννα, ἡ ὄρφανή τῆς τροφῆς μου θυγάτηρ, ἡ εὐθυμὸς συμπαίκτης τῶν παιδικῶν μου χρόνων, ἡ ἀφοσιωμένη τῆς μητρός μου ὑπέρβουρα, ὅταν ἤνοιξε τὴν θύραν καὶ ἰδοῦσα ἡμᾶς ἀπροσδοκῆτως ἐνώπιόν της, ἐθλαχθεὶς καὶ περιχαρῆς ἤνοιξε τὰ χεῖλη νὰ φωνάζῃ τῆς ἐλευσεώς μας τὴν ἀγγελίαν, ἐγὼ ἐχύθην καὶ πρὶν εἶτι προσθήσῃ νὰ κράξῃ, ἐκλεισα μὲ τὴν μίαν χεῖρα τὸ στόμα της, μὲ τὴν ἄλλην δὲ ἔσυρα τὴν λευκὴν οὐρανὸν τοῦ χιτικῶ κεφαλοδέσμου της, καὶ ἐλύθησαν αἱ πλεξίδες της, καὶ ἔμεινε εἰς τὴν χεῖρά μου ἡ λευκὴ στήνη. Ἐλησμόνησα κατ' ἐκείνην τὴν στιγμήν καὶ τὸ πρὸς τὸν πατέρα μου σέβας, καὶ τὰ διεληθόντα ἐπτά ἔτη ἀφ' ὅτου ἤμην ἀπών, καὶ τοὺς οἰωνούς, ὑπὸ τοὺς ὁποῖους ἐπέστρεπον εἰς τὴν πατρικὴν οἰκίαν.

Ἡ χαρὰ τῆς μητρός μου ὅτε μᾶς εἶδεν ἐπεσείασε πᾶν ἄλλο τῆς αἰσθημα. Τὴν νῦρα γεροντοτέρην ἀφ' ὅ,τι τὴν ἐγνώριζον τὴν καλὴν μου μητέρα, αἱ δὲ ἀδελφαί μου, τὰς ὁποῖας ἀφῆκα παιδιὰ μικρά, ἦσαν ἤδη ἀνθηρὰ κοράσια. Ὡ! Μετὰ πόσης χαρᾶς ἐπιστρέφει τις μετὰ μακρὰν ἀπουσίαν εἰς τὴν οἰκίαν, ὅπου ἐγεννήθη, πλησίον ἐκείνων, τοὺς ὁποῖους παιδιόθεν ἠγάπησε! Πόσον γλυκεῖαι αἱ ὠραι τῶν πρώτων συναντήσεων καὶ αἱ περιποιήσεις προσφιλοῦς μητρός ὀδηγούσης τὸν ἐπανακάμπτοντα υἱὸν εἰς τὸ παλαιὸν δωμάτιον, εἰς τὴν κλίνην, ὅπου πρὸ ἐτῶν ἐκουμήθη, καὶ αἱ ἀσυνάρτητοι τρυφερότητες τὰς ὁποῖας τῷ λέγει, καὶ τὰ δάκρυα χαρᾶς τὰ διακόποντα τὴν ὁμιλίαν της, καὶ οἱ περιπαθεῖς ἐναγκαλισμοί, καὶ τὰ μητρικὰ φιλήματα! Ἡ δυστυχῆς μου μήτηρ, πόσα ἔμελλεν εἰσέτι νὰ υποφέρει πρὶν κλείσῃ τοὺς ὀφθαλμούς!

Ὁ πατήρ μου ἠθέλησε νὰ μεταβῶμεν ἀμέσως εἰς τὴν ἐξοχὴν, εἰς τὸν Πύργον μας, ἀλλ' ἡ Δημογεροντία δὲν τὸ ἐπέτρεψε. Δὲν ἐσυγχωρεῖτο εἰς οὐδεμίαν τῶν εὐπόρων οἰκογενειῶν ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς πόλεως. Οἱ Τούρκοι, ἐκτὸς τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ κρατουμένων, ἠθελον ὅλους ἡμᾶς ἐκεῖ, πλησίον, ὑπὸ τὴν χεῖρα, ὑπὸ τὴν μάχαιράν των. Ἐμείναμεν λοιπὸν θέλοντες καὶ μὴ εἰς τὴν πόλιν, πιστεύοντες ὅτι, οὕτως ἢ ἄλλως, δὲν θὰ βραδύνωσι τὰ πράγματα νὰ ἡσυχάσωσι. Οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ προῖδη ἕκτοτε τὴν μακρὰν τοῦ ἀγῶνος διάρκειαν. Ἡμεῖς δ' ἐν Χίῳ, χρεω-

στῶ νὰ τὸ ὁμολογήσω, δὲν εἶχομεν κατ' ἀρχάς μεγάλας περὶ τελικῆς ἐπιτυχίας ἐλπίδας. Ἄπ' ἐναντίας. Ἐβλέπομεν ἐκ τοῦ πλησίον τῶν Τουρκικῶν δυνάμεων τὸν ὄγκον, καὶ τὸν ἐβλέπομεν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐντυπώσεων τὸ πρῶμα καὶ ὑπὸ τοῦ τρόμου τῆν πίεσιν. Ἡ δ' ἐπαναστασις δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀναδείξει τὴν ἰσχύον τῆς διὰ τῶν κατὰ ξηρὰν νικῶν καὶ διὰ τῶν ἐπὶ θαλάσσης κατορθωμάτων της. Καὶ βραδύτερον ὅμως, ὅτε ἤρχισαν τῶν Ἑλληνικῶν ὄπλων οἱ θρίαμβοι, αἱ περὶ αὐτῶν εἰδήσεις δὲν ἴσχυον νὰ οὐδετερώσωσι τὴν ἀποθάρρυνσιν, τὴν ὁποῖαν αἱ πέριξ ἡμῶν καταστροφαὶ ἐνεσπεῖραν εἰς τὰς καρδίας μας. Διότι ἕκαστος τῶν ἐπαναστατῶν ἀνδραγάθημα εἶχε τὴν ἀνταπόδοσίν του, ὅπου οἱ Τούρκοι ἐδέσποζον. Τὴν πρώτην Τουρκικοῦ δικροῦ πυρπόλησιν ἐπηκολούθησεν ὁ θρῆνος τῶν Κυθωνίων καὶ αἱ φρικώδεις τῆς Σμύρνης σφαγαί· τὴν ἐν Σάμῳ τῶν ἐχθρῶν ἦταν διεδέχθησαν τὰ ἐν Κύπρῳ αἰμοχαρῆ ὄργια μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τριπολιτσᾶς ἐπῆλθε τῆς Κασσάνδρας ἡ ἐρήμωσις. Καὶ ἐν τούτοις ὁ ἀρχιερεὺς καὶ οἱ πρόκριτοι ἐκρατοῦντο ἐν τῷ φρουρίῳ, ὁ δ' ἀριθμὸς τῆς ἐν αὐτῷ φρουρᾶς ἤξανε διὰ νέων ἐκάστοτε ἐπικουριῶν, αἱ δὲ καταπιέσεις ἐπετεινόντο καὶ μᾶς ἐροῦσαν ἀγρία βλέμματα οἱ Τούρκοι καὶ ἠρόνιζον τὰ εἴδη των, ἐνθ' ἀντικρῶ μας, καθ' ὅλα τῆς Ἀνατολῆς τὰ παράλια, ἐπεσφωρούοντο ἀγγέλια θηρίων ἐτοιμῶν νὰ ἐπιπέσωσιν εἰς τὴν νῆσον μας! Ὅχι· ἡ περὶ ἡμᾶς ἀτμοσφαῖρα δὲν ἦτο κατάλληλος πρὸς ἀνύψωσιν τοῦ φρονήματος. Ἡ κεφαλή μας ἐκλίεν ὑπὸ τὸν ἀνεμοστρόβιλον τῆς καταδρομῆς καὶ ἐλπίδες γενναῖαι δὲν εἰσεχώρουν εἰς τὴν ψυχὴν μας.

Ἡ μόνη τοῦ πατρός μου ἐλπίς, — ἐλπίς οὐχὶ ἀποσεῖσεις τοῦ ζυγοῦ, ἀλλὰ συμβιβασμοῦ καὶ συνδιαλλαγῆς, — ἐστράτευτο εἰς τὴν ἀρωγὴν τῆς Χριστιανωσύνης. Ἄλλ' ὁ φίλος του Ζενάκης οὐδαμῶς παρεδέχετο τῆς τοιαύτης ἀρωγῆς τὴν πιθανότητα. Ἐσφίγγετο ἡ καρδία μου, ὅτε τὸν ἤκουον ἐλεεινολογοῦντα τὸ κίνημα καὶ θρηνοῦντα ἐκ προομιῶν ἀπάσας τὰς συνεπείας του. Ὁ πατήρ μου ἐφαίνετο μὴ πειθόμενος καὶ ἐπέμεινε ἐλπίζων, ἀλλ' ὁ Ζενάκης ἦτο ὑποπρόξενος, δὲν ἐνθυμούμαι τίνας ἐκ τῶν δευτερευουσῶν δυνάμεων, — τῆς Ὀλλανδίας νομίζω, — ὡς εἰς ἐμὲ οἱ λόγοι του ἐφαίνοντο πλήρως βαρῦτητος καὶ ἐπιστημότητος. Ἀρχαῖος τοῦ πατρός μου φίλος καὶ γείτων, ἦτο ἐκ τῶν ὀλίγων, οἵτινες κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐσύγγαζον εἰς τὴν οἰκίαν μας. Ὡς ἐκ τοῦ ἀξιώματός του εὕρισκετο εἰς καθημερινὴν μετὰ τῶν λοιπῶν προξένων ἐπαφήν, ἡ δὲ ἀνθελληνικὴ τότε τῶν Δυνάμεων πολιτικὴ, ρυθμιζούσα τοῦ ἐν Χίῳ προξενικοῦ σώματος τὰς ἰδέας, ἀντενακλᾶτο εἰς τοῦ Ζενάκη τὴν γλώσσαν. Αἱ περὶ ἐπαναστάσεως ἐκφράσεις

του δὲν ἦσαν οὔτε διὰ τὸ παρὸν ἐπαινετικαί, οὔτε ἐνθαρρυντικαί διὰ τὸ μέλλον.

— Δὲν ἐπεμβαίνει ἡ Εὐρώπη καὶ ἡσύχασε, ἔλεγε καὶ ἐπανέλεγε πρὸς τὸν πατέρα μου· οἱ βασιλεῖς δὲν συμπεθερεύουν μὲ ἀποστάτας.

— Καὶ ὁ ἀφῆσεν τὸν Σουλτάνον νὰ σφάζῃ τοὺς Ἕλληνας ὅλους! ἀνέκραζεν ὁ πατήρ μου.

— Ἄς προσκυνήσουν καὶ ἄς ζητήσουν τὸ ἐλεός του, ἀπεκρίνετο ὁ Ζενάκης. Καὶ μοὶ φαίνεται ὅτι τὸν ἀκούω ἐπιλέγοντα τὴν συνήθη του φράσιν, ὁπότε περὶ ἐπαναστατῶν ἦτο ὁ λόγος, — Ἐπῆσαν τὸ Γένος εἰς τὸν λαμῶν των!

Καὶ παρήλθεν οὕτω τὸ θέρος, μετὰ δὲ τὸ θέρος, ἦλθε τὸ φθινόπωρον, καὶ διεδέχθη τὸ φθινόπωρον ὁ χειμὼν. Πῶς διῆλθον οἱ δέκα μῆνες ἐκεῖνοι, καθ' ὅς ἐξήσαμεν μεταξὺ σφύρας καὶ ἄκμονος, λησμονοῦντες τὴν διάρκειαν τῆς χθὲς ἐν τῇ προσδοκίᾳ τῆς αὐρίου;

Ἐπεχειρίσθης, ἀναγνώστα, ποτὲ ὑψηλοῦ ὄρους τὴν ἀνάβασιν; Ἀρχίζεις μετὰ θάρρους τὴν πορείαν· εἶναι τραχεῖα ἢ ἀνοδος καὶ ὁ ἰδρῶς περιδρέγει ἐντὸς ὀλίγου τὸ μέτωπόν σου. Ἄλλ' ἢ πρὸς τὸ τέρμα προσέγγις σικκρύνει τοῦ κόπου τὴν αἰσθησιν. Τὴν βλέπεις ἀνωθεν σου τὴν κορυφὴν. Προχωρεῖς πρὸς αὐτήν. Ἐπλησίασας. Ὅλίγα ἐτι μένουσιν βήματα. Ἐσθασας. Ἄλλ' ὄχι. Δὲν ἦτο τοῦτο ἡ κορυφή. Σὲ ἠπάτησε τοῦ βουνοῦ τὸ ἐξόγκωμα. Παρέκει, ὑψηλότερα εἶναι ἡ ἀληθὴς κορυφὴ του. Ἡ ἀπόστασις δὲν φαίνεται μεγάλη. Ἐμπρός! Καὶ ἀρχίζεις ἐκ νέου τὴν ἀνάβασιν, μετὰ τὰ γόνυκα ὀλιγώτερον στερεά, μετὰ ταχύτερος τῆς καρδίας παλμούς. Καὶ φθάνεις ἐκεῖ, καὶ τὴν κορυφὴν τὴν βλέπεις μακρύτερα πάλιν. Καὶ τὰς δυνάμεις σου τὰς ἐξήτησας ἤδη, ἀγωνιζόμενος νὰ φθάσῃς εἰς τὸ τέρμα, τὸ δὲ τέρμα ἀπομακρύνεται, καθόσον νομίζεις ὅτι τὸ ἤγγισες. Καταβεβλημένος, ἀσθμαίνων βλέπεις ἐπὶ τέλους τὸν οὐρανὸν ὀπισθεν τῆς τελευταίας ἀκρας, καὶ τότε πίπτων ἐπὶ τοῦ χώματος, ὅπως ἀναλάβης δυνάμεις βλέπεις κάτω τὴν κοιλάδα καὶ θαυμάζεις τὸ ὕψος, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνῆλθες.

Ἴδου πῶς διῆλθον οἱ μῆνες ἐκεῖνοι. Ἀνεβαίνομεν τὸ βουνόν, ἀλλ' ἀπ' ἀρχῆς ἐκάλυπτον νέφη τὴν κορυφὴν καὶ δὲν τὴν ἐβλέπομεν. Ὅτε δ' ἐπὶ τέλους ἐσθάσαμεν εἰς τὴν ἀκρὰν, εὕρομεν κρημνὸν ἐνώπιόν μας καὶ βάραθρον, καὶ ἀντὶ ν' ἀναπαυθῶμεν ἐπὶ τοῦ ὕψωματος ἐκρημνίσθημεν κατακόρυφα.

Ἄλλ' ἐνόσθη οἱ Τούρκοι δὲν ἔσφαζον καὶ δὲν ἐξηνδραπόδιζον ἐθεωρούμεθα εὐτυχεῖς, ἀναλογιζόμενοι τὰ ἀλλαχού συμβαίνοντα. Αἱ γυναῖκες δὲν ἐξήρχοντο ποσῶς τῆς οἰκίας, ἡμεῖς δὲ ἀπεφεύγομεν, ὅσο τὸ δυνατόν, πᾶσαν μετὰ Τούρκου συνάντησιν, καὶ ζῶντες λάθρα ἀνεμένομεν μετ' ὑπομονῆς, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῆς ἀγωνίας, νὰ παρέλθῃ ἡ ὄργη Κυρίου.

Ἐν τούτοις ἡ διαρκὴς κρᾶτησις τῶν ὁμήρων, ἡ ἐξακολουθητικὴ ἐν τῷ φρουρίῳ ἐπισώρευσις Τούρκων ἐκ τῆς Ἀσίας, ἡ βιαία ἀφαίρεισις παντὸς ὅπλου ἀπὸ τῶν κατοίκων ἀπάντων τῆς νήσου, ταῦτα πάντα οὐδὲν ἀγαθὸν δι' ἡμᾶς προσμήνουν. Προησθάνομεθα ἐγγίζουσαν τὴν καταστροφὴν, καθόσον ἐβλέπομεν τὸν σάλον τῆς ἐπανάστασεως πλησιάζοντα εἰς τὰ παράλια μας. Πέριξ ἡμῶν ἡ νῆσος τῶν Ψαρῶν ἀφ' ἐνὸς καὶ ἡ Σάμος ἀφ' ἑτέρου ἦσαν ἤδη πρὸ μηνῶν ἐλευθεραὶ ἀπόπειραι ἐξεγέρσεως ἐγένοντο ἐν Μιτυλήνῃ, τὰ δ' ἑλληνικὰ πλοῖα, ἐν θριάμβῳ τὸ πέλαγος περιτρέχοντα, περιέπλεον ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον συχνότερον εἰς τὰ νερά τῆς Χίου.

Ἐσπέραν τινὰ ὁ Ζενάκης μᾶς ἔφερε μυστηριώδως τὴν εἰδήσιν, ὅτι ὁ πασᾶς ὑποπτεύεται ἐπικειμένην κατὰ τῆς νήσου ἐπίθεσιν. Τὴν ἐπιούσαν τεσσαράκοντα προὔχοντες νέοι προσκληθέντες ἐκρατήθησαν ἐντὸς τοῦ φρουρίου, καὶ ἐδιπλασιάσθη αὐτῷ τῶν ὁμήρων ὁ ἀριθμὸς. Ὁ πατήρ μου δὲν ἦτο εὐτυχῶς ἐκ τῶν εὐπορωτέρων τῆς Χίου πολιτῶν καὶ δὲν συμπεριελήφθη εἰς τὴν καταγραφὴν. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἠκούσθησαν ψιθυρισμοὶ, ὅτι πλοῖα Σαμιακὰ ἀπεβίβασαν ἀποστόλους καὶ ὅτι ἔμενον οὗτοι κρυπτόμενοι εἰς τ' ἀπόκεντρα τῆς νήσου χωρία. Οἱ Τούρκοι ἐφάνοντο προδήλως ἀνήσυχτοι· περιπολοῦν αὐτῶν περιέτρεχον τὰ χωρία· τινὲς τῶν ὁμήρων ἀπεστάλησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τὰ πράγματα ἐφάνοντο δεινούμενα. Ἐβλέπομεν ὅτι κρίσιμα συμβάντα ἐπικρατοῦνται.

Οἱ φόβοι μας δὲν ἐβράδυνον νὰ πραγματοποιηθῶσι. Τὴν ἐνάτην Μαρτίου (1822) πρὸς τὸ ἀπόγευμα, τεσσαράκοντα περίπου πλοῖα ἐφάνθησαν εἰς τὸ πέλαγος ἀντικρῦ μας καὶ διεδόθη ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν ἡ εἰδήσις ὅτι ἔρχονται οἱ ἐπανάσταται. Ἐκ τοῦ ὑπερώου τῆς οἰκίας μας ἐβλεπόν τὰ πλοῖα πλησιάζοντα πρὸς τὸν λιμένα μας, καὶ ἤκουον εἰς τὸ φρούριον κρουόμενα τὰ τύμπανα εἰς σημεῖον κινδύνου. Οἱ Τούρκοι ἐκλείσθησαν περιμένοντες τὴν ἔφοδον.

Τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἑσπέραν, περὶ ἡλίου δυσμᾶς, κατηθύνθημεν κατεσπευσμένως εἰς τὴν ἐξοχὴν πρὸς τὸν πύργον μας. Οὐδ' ἤμεθα οἱ μόνον φεύγοντες. Ἀπέναντι τοῦ ἀμέσου κινδύνου ἐλησμονήθη καὶ τῆς Δημογεροντίας ἡ ἀπαγόρευσις καὶ τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας ὁ φόβος.

Καὶ παρητήσαμεν οὕτω τὴν πατρικὴν οἰκίαν. Μετὰ τριάκοντα ἔτη ἐπεσκέφθη ὡς ξένος τὴν πατρίδα καὶ εἶδον κατεστραμμένην τὴν Χίον καὶ ἡρειπωμένην τὴν οἰκίαν μας. Ἄλλ' ὁ πατήρ μου ἀπέθανε πλάνης καὶ φερέοικος, οὐδ' εἶχε πρὶν ἀποθᾶν τὴν παρηγορίαν νὰ ἴδῃ καὶ τὰ τέκνα του ἀνακτῶντα ἐπὶ ξένης γῆς τὴν ἀνεσιν καὶ τὴν εὐημερίαν. Ἀπέθανεν ἐνόσῳ διήρκει ἐτι ἡ θλίψις τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς ἐξορίας ἢ κακοπάθειαι. Ἄλλὰ τότε φεύγοντες δὲν ἠδύ-

νάμεθα νὰ προῖδωμεν, ὅτι παραιτοῦμεν τὴν ἐστίαν μας διὰ παντός καὶ ὅτι θὰ διέλθωμεν ὅσα διήλθομεν.

Καθ' ὅσον ἀπεμακρυνόμεθα τῆς πόλεως συνηκτώμεθα μετὰ τῶν χωρικῶν, οἵτινες ἀθρόοι κατέβαινον πρὸς αὐτήν. Ἦσαν ἄοπλοι, ἀλλ' ὑπήγαινον ἐπὶ σκοπῶ νὰ παραλάβωσιν ἐκ τοῦ στόλου ὅπλα. Ἐγνωρίζον ἐκεῖνοι ὅσα ἡμεῖς δὲν ἐγνωρίζομεν. Ὁ Λογοθέτης καὶ ὁ Μπουρνιάς ἐπὶ κεφαλῆς τριςχιλίων Σαμίων ἦσαν ἐντὸς τῶν πλοίων καὶ ἤρχοντο νὰ ἐλευθερώσωσι τὴν Χίον. Δυστυχῶς δὲν μᾶς ἔφερον τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ τὴν καταστροφὴν. Ἐν τούτοις τὴν ἐπομένην πρωτῶν ἀπεβίβασθησαν καὶ ἐκυρίευσαν ἀμαχητὶ τὴν πόλιν, ἐλπίζοντες ὅτι οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ κλεισθέντες Τούρκοι δὲν θὰ βραδύνωσιν ἐξ ἀνάγκης νὰ παραδοθῶσιν.

Ἐνῶ ταῦτα συνέβαινον, ἡμεῖς ἐμένομεν ἡσυχαιοὶ εἰς τὴν ἐξοχὴν. Ὁ κρότος μόνον τῶν πυροβόλων ἐτάραττε τοῦ καὶ τοῦ τὴν ἡσυχίαν μας καὶ ἐνθύμιζεν, ἐπὶ ὁποίου κρατήρος ἐκείμεθα. Ἄλλ' οἱ πυροβολισμοὶ δὲν ἦσαν συνεχεῖς. Τὸ δὲ κατ' ἐμέ, δὲν ἤξεύρω πῶς καὶ διατί, ἀλλ' ἐκεῖ εἰς τὴν ἐξοχὴν ἐλησμόνου καὶ μερίμνας καὶ φόβους. Εἶχον ἄρα γε συνειθίσει πλέον τὴν ζωὴν ἐκείνην τῶν ἀνείων ἀνησυχιῶν; Εἶχον μὴπως ἐνθαρρυνθῆ ὑπὸ τῆς ἰδέας ὅτι ἡ σημαία τῆς Ἐλευθερίας ἐκυμαίνεται ἐπὶ τῆς πατρίδος μου; Ἡ ἀπλῶς καὶ μόνον ὁ ὄργασμός τοῦ ἔαρος καὶ ἡ μυστηριώδης τῆς ἀναγεννωμένης φύσεως ἡδονὴ μετεδίδοντο εἰς τὴν καρδίαν μου, καὶ ἔζων καθὼς ζῶσι τὰ ἀνθη, καὶ ἐσιεπτόμην ὅσον σκέπτεται τὸ πτηνόν; Δὲν ἤξεύρω. Ἄλλ' ὁπότε ἀναπολώ τὴν σύντομον δυστυχῶς περίοδον ἐκείνην τῆς ἐν τῷ πύργῳ διαμονῆς, δὲν ἐνθυμοῦμαι τρόμους καὶ φόβους καὶ νύκτας ἀγρύπνουσ, καὶ ἡμέρας ἐναγωνίους. Ἐνθυμοῦμαι μόνον τὰς πορτοκαλέας ἠθισμένας, καὶ εὐώδη τὸν ἀέρα, καὶ τὰ κελαδήματα τῶν πτηνῶν, καὶ τὸ τρίξιμον τοῦ μαγγανοπηγάδου, καὶ τὸν γέροντα κηπουρὸν καθαρίζοντα τῶν δένδρων τὰς ρίζας, καὶ τὴν θέαν τοῦ Κάμπου καὶ τῆς θαλάσσης ἀπὸ τοῦ ἐξώστου τοῦ πύργου μας. Ταῦτα μόνον ἐνθυμοῦμαι.

Καὶ ὅμως ἤμην εἰκοσι ἑτῶν καὶ ἐνὸς νέος τότε! Τώρα δέ, καθ' ἣν στιγμὴν γράφω τὰς ἀναμνήσεις ταύτας, ἀπορῶ, καὶ ἐξανίσταμαι καθ' ἑαυτοῦ, πῶς ἀντὶ νὰ καταρῦγῃ ἐκεῖ εἰς τὸν ἐξοχικὸν πύργον μετὰ τῶν γερόντων γονέων καὶ τῶν ἀδελφῶν μου, πῶς δὲν ἔδραμον νὰ καταταχθῶ ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ ἀγῶνος, πῶς δὲν ἔλαβον κ' ἐγὼ τὰ ὅπλα εἰς χεῖρας, καὶ ἄς ἐπιπτον ἐπὶ τέλους πολευῶν. Ἄλλὰ τώρα σκέπτομαι καὶ αἰσθάνομαι ἀλλέως ἢ τότε. Τότε . . .

Ἀνάγκη, ἀναγνώστᾶ μου, ἀφοῦ σοὶ ἐκθέτω τὰς περιπετείας τοῦ βίου μου, ἀνάγκη νὰ σ' ἐξοικειώσω περισσότερον μετὰ τοῦ ταπεινοῦ ἀ-

τόμου μου. Ἀνάγκη νὰ σοὶ ἐξομολογηθῶ, ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ καὶ μετριοπροσύνῃ, πῶς καὶ διατί οὔτε ψυχικῶς οὔτε σωματικῶς δὲν εἶχον τὰ προσόντα, ὅπως πράξω τότε ὅ,τι σήμερον ὑπὸ παρομοίας περιστάσεις ἤθελον ἀπαιτήσαι νὰ πράξωσι τὰ τέκνα μου. Δὲν θὰ μὲ ἀνυψώσῃ εἰς τὴν ἐκτίμησίν σου ἡ ἐξομολόγησις αὕτη, ἀλλ' ἡ πρόθεσίς μου δὲν εἶναι νὰ σ' ἐξαπατήσω παριστῶν ἑαυτὸν ὡς καλλίτερον ἀφ' ὅ,τι ἤμην καὶ ἀφ' ὅ,τι εἶμαι.

Εἶπον ψυχικῶς καὶ σωματικῶς.

Σωματικῶς, φίλε ἀναγνώστα, ἡ πικρὰ ἀλήθεια εἶναι, ὅτι εἶμαι λίαν μικρὸς, καὶ ὅτι οὐδέποτε κατώρθωσα, ἐνώπιον εἴτε ἀνδρῶν εἴτε γυναικῶν, νὰ λησμονήσω τὸ ταπεινὸν τοῦ ἀναστήματός μου· ἐπειδὴ δ' ἐγὼ τὸ ἐνθυμοῦμαι, νομίζω πάντοτε ὅτι καὶ οἱ ἄλλοι τὸ παρατηροῦσι. Τώρα εἰσέτι, καίτοι τιμώμενος ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν μου, καίτοι συχνάκις κατέγων τὴν πρωτοκαθεδρίαν εἰς τὰς ὁμηγύρεις των, εἴτε χάριν ἀπλῶς τῆς προβεβηκυίας ἡλικίας μου, εἴτε ἐνεκα τῆς εὐμενοῦς πρὸς ἐμὲ διαθέσεώς των, ποτέ, τὸ ὁμολογῶ, ποτέ δὲν δύναμαι νὰ περιστείλω τὴν δεξιάν, τὴν ὁποίαν γεννᾷ ἐν ἐμαυτῷ τῆς μικροσωμίας μου ἡ συναίσθησις. Καὶ τώρα τοῦλάχιστον εἶμαι ὑγιής· ἀλλὰ μέγχις οὐ ἀνδρωθῶ, τὸ φιλάσθενον τῆς κρᾶσεως ἀπετέλει ἐτι μᾶλλον ἐπιτέλεις τὸ σῶμά μου. Ἡ δὲ ἀγωγή τότε τῶν παιδῶν δὲν ἦτο ὁποία τὴν σήμερον. Οὔτε εἰς τὸ σχολεῖον, οὔτε μετέπειτα ἔλαβον ποτὲ ἀφορμὰς σωμαστικῆς. Οἱ γονεῖς τότε οὐδ' ἐγνωρίζον οὐδ' ἐφρόντιζον περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς σωματικῆς ἀναπτύξεως τῶν τέκνων των. Τοιοῦτος λοιπὸν ἤμην· μικρὸς καὶ ἀσθενὴς τὸ σῶμα. Εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ παππᾶ Φλούτη ἤμην τὸ παίγιον τῶν συμμαθητῶν μου, εἰς Σμύρνην δὲ ἐντὸς τοῦ Χανίου ἤμην γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Μικρο-Λουκῆς. Ἡ δὲ τοιαύτη τῶν ἄλλων περιφρόνησις, ἐπενεργοῦσα εἰς τὴν ἰδικήν μου περὶ ἑαυτοῦ ἐκτίμησιν, δὲν ὑπεβόησε βεβαίως τὴν ἀνάπτυξιν ἡρωϊκῶν ἐν ἐμοὶ διαθέσεων. Ἐὰν τότε ἐγνωρίζον ὅσα τὴν σήμερον, τὰ ὑπολανθάνοντα ἐντὸς τῆς ψυχῆς μου αἰσθήματα ἤθελον ἴσως ζητήσαι καὶ εὔρει διέξοδον, ὑπερνεκῶντα τὰς φυσικὰς μου ἐλλείψεις. Ἄλλὰ καὶ ἡ ψυχὴ μου τότε ἦτο μικρὰ καὶ ἀγύμναστος ὅσον τὸ σῶμά μου. Διότι ἤμην ἀμαθής, ἀμαθέστατος, ὡς σοὶ ὑπέδειξα ἤδη, ἀναγνώστᾶ μου. Οὐδὲ τὴν ὀρθογραφίαν εἶχε κατορθώσει νὰ μὲ μάθῃ ὁ καλὸς παππᾶ Φλούτης, καίτοι παραδῶσας μοι δῆθεν τὸν Αἴσωπον καὶ λόγους τῶν Πατέρων. Ὅσα Ἰταλικά καὶ Γαλλικά ἐδιδάχθην τὰ ἔμαθον διὰ τοῦ Γηλεμάχου. Ἄλλὰ καὶ τοῦτον ὀλόκληρον οὐδέποτε ἀνέγνωσα· ἀφ' ὅτου δ' ἐξῆλθον τοῦ σχολείου δὲν ἤνοιξα ποτὲ βιβλίον πρὸς ἀνάγνωσιν, ἐκτὸς τῶν ἐμπορικῶν καταστίχων μας. Εἶχον ἀμυδράς τινὰς

καὶ συγκεκριμένας ἰδέας περὶ Λεωνίδου καὶ Μαραθῶνος καὶ περὶ τῆς Γαλλικῆς ἐπανάστασεως, ἀλλὰ περὶ ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας καὶ τῶν ὑψηλοτέρων τοῦ ἀνθρώπου αἰσθημάτων οὐδὲν ἐσκεπτόμην οὐδ' ἐγνωρίζον ὠρισμένον καὶ εὐκρινές. Κόσμος μου ἦτο τὸ Χάνιον καὶ πατριωτισμός μου τὸ ἰσοζύγιον. Ἐγχειάσθη νὰ κυλισθῶ εἰς τὴν δυστυχίαν, νὰ ἴδω τὴν καταστροφὴν, τὰ βάσανα τῶν περὶ ἐμὲ, νὰ παρασταθῶ εἰς τῆς ἀναγεννωμένης Ἑλλάδος τὰς αἰτίαι, νὰ ἴδω ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰς θυσίας καὶ νὰ ἐκτιμῶ τὰ ἐλατήρια τῶν ἀγωνιζομένων τέκνων τῆς, ὅπως ἀνοίξῃ ἡ ψυχὴ μου τοὺς ὀφθαλμούς τῆς καὶ ἀναφλεχθῇ τὸ ἐν αὐτῇ ὑποκρυπτόμενον πῦρ τοῦ πατριωτισμοῦ, καὶ ὅπως διψήσω μάθῃσιν καὶ ἐνοήσω τὸν κόσμον καὶ γένω ἀνθρώπος. . . μικρὸς ὅμως πάντοτε ἀνθρώπος.

[Ἐπὶ συνέχισιν.]

Δ. ΒΙΚΕΛΑΣ.

Ἡ κατωτέρω δημοσιευμένη μελέτη εἶνε ἔργον τοῦ Καμίλλου Lemonnier, Βέλγου συγγραφέως· ἐκ τῶν διακρινόμενων. Εἶνε δ' ἐκ τῶν ἔργων ἐκείνων, οἷα πολλὰ γράφονται σήμερον παρὰ τοῖς Ἑβρωπαίοις, δι' ὧν ἐρευνοῦνται ὑπὸ ἐλαφρὸν περικάλυμμα ζητήματα κοινωικὰ ἄξια λόγου.

Ο ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΠΑΙΓΝΙΔΙΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ

Εἶνε κόσμος παράδοξος καὶ θελκτικὸς ὁ κόσμος τῶν ἀθυμάτων καὶ θάπετόλων νὰ θεωρησῶ ἀναίσθητον τὸν μὴ συγκινούμενον ὑπὸ τῶν ἀγῶνων ὅς ταῦτα καταβάλλουσιν ἵνα ὁμοιάσῃσι πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Παρ' ἡμῶν δανείζονται τὸ σχῆμα αὐτῶν, τὴν ὄψιν, τὸ βᾶδιμά των, ἀποτελοῦσι δ' ἐν ἐαυτοῖς μικρὰν τινὰ ἀνθρωπότητα ἣτις ἔχει τὰς κακίας ἡμῶν καὶ τὰ πάθη, ἡ δὲ μόνη αὐτῶν μάτρα εἶνε τὸ νὰ ζητῶσι νὰρέσκωσιν ἡμῖν, ἀποιμμούμενα ἡμᾶς. Καὶ νήπιαι μὲν ὄντες ἀγαπῶμεν αὐτὰ ἤδη ὡς εἰκόνα ἡμῶν αὐτῶν, ὅτε δὲ εἴμεθα ἤδη κεκορησμένοι τῆς ἡδονῆς ἣν παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς, θραύομεν αὐτὰ, ὡς θραύομεν ἀργότερον τὰς φιλίας ἡμῶν καὶ τοὺς ἐρωτας. Εἶνε ἡ πρώτη ἡμῶν ἀγάπη· δι' αὐτῶν δὲ μούμεθα τὰ κατὰ τὸν βίον, καὶ ἔχουσιν ἐν ταῖς χερσὶν ἡμῶν ὑπακοὴν σπανίως εὐρισκομένην παρὰ τοῖς ἀνθρώποις.

Ἄλλὰ ἔρχεται ἡμέρα καθ' ἣν ἡ πολυπραγμοσύνη ἡμῶν δὲν ἀρκεῖται ἤδη εἰς τὴν ἀγαθὴν αὐτῶν θέλῃσιν· τότε δὲ ζητοῦμεν νάντικαταστήσωμεν αὐτὰ δι' ἄλλων ἀθυμάτων, καὶ τούτων ζῶντων, ἄτινα ὑφίστανται ἐνίοτε τὸ αὐτὸ καὶ ἐκεῖνα τέλος, γινόμενα θύματα τῆς ἡμετέρας ἀδιαφορίας καὶ ὁμότητος. Οὕτως ὁ ἀνθρώπος οὐδέποτε μεταβάλλεται, ἀξήγητος δὲ διατηρεῖ τὴν πολυπραγμοσύνην ἣν εἶχεν ὢν μικρὸς καὶ καθ' ὅν τρόπον ἔπραξε διὰ τὰ ἀθύματα, τῆς παιδικῆς αὐτοῦ ἡλικίας τὴν ψυχαγωγίαν, συντρίβει ἐκεῖνος οὖς τὰ πάθη αὐτοῦ συναντῶσι καθ' ὅδον ἵνα ἴδῃ «τὸν μηχανισμόν ὑποῦ εἶνε μέσα.»

Αί! και δὲν βλέπετε ὅτι ὁ μικρὸς αὐτὸς μηχανισμὸς, ὅστις εἶνε ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἢ καρδίᾳ, εἶνε ἐπ' ἴσης ἐν τοῖς ἀθύρμασιν ἢ καρδίᾳ; Δι' αὐτοῦ ζῶσι, κινουῦνται, δι' αὐτοῦ ὑποτάσσονται εἰς τὰς ἡμετέρας ἰδιοτροπίας· ἔνεκεν αὐτοῦ ἐπ' ἴσης ὁμοιάζουσι εἰς ἡμᾶς και ἡμεῖς δὲ δι' αὐτοῦ ζῶμεν και θάποθάνωμεν. Ἀφαιρέσατε τὴν καρδίαν ἀπὸ τῆς ἀνθρωπότητος και καθίσταται παμμεγίστη μηχανὴ ἀδρανῆς, ἀφ' ἧς λείπουναι τὰ ἐλατήρια τὰ κινουῦντα· δὲν τῆ μένει πλέον ἄλλο ἢ νάποιουμῆθῃ εἰς τὸ χάος, ἐπειδὴ οὐδὲν πλέον θά ἔχη τὸ ἐξεγείρον αὐτὴν και παρρωμῶν.

Τίς δὲν ἐνθυμεῖται τὸν μικρὸν μυστηριώδη μηχανισμὸν τῶν πρώτων παιγνιδίων; μεθ' ὁποίας ἀνησυχίας ἐθέτομεν τὸ οὐκ ἐκπεληγμένοι εἰς τὸν τόπον ἐνθα ἐγένετο ἀκουστός ὁ μηχανισμὸς! Ὁ ἠθέλομεν νά διεισδύσῃ τὸ βλέμμα ἐντὶς τοῦ ἀθύρματος, ἵνα μάθωμεν τί τρέχει ἐκεῖ μέσα, και ἐνίοτε εἴχομεν περιπαθεστάτην ἐπιθυμίαν νά θραύσωμεν αὐτό. Ἀλλὰ φόβος τις ἀνεμινύετο εἰς τὴν ἡμετέραν περιεργίαν· ἐφοβούμεθα κινδυνώδεις ἀποκαλύψεις, και ἐπειτα—ποῖος ἐξεύρει;—ἤμποροῦσι νά γείνη ἐκρηξίς, νά μας κτυπήσῃ εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, εἰς τὴν κεφαλὴν, εἰς τὰς χεῖρας, νά ἐκδικηθῇ τέλος διὰ τὴν ἡμετέραν ἀδικασίαν. Και ἀνέπαλλε τότε πάντοτε εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν παλαιὰ τις ἱστορία περὶ παιδίου τιμωρηθέντος διότι ἠθέλησε νά μάθῃ ἐν μυστικῶν και ἠ ἀνάμνησις αὐτῆ παρέλευσε τὴν ἡμετέραν χεῖρα, ἐτοίμην νά κατασυντρίψῃ τὸ ἄθλημα.

Πῶς μετενοοῦμεν τότε διὰ τὴν ἡμετέραν περιεργίαν! πῶς ἐλυπούμεθα διὰ τὴν ἡμετέραν ἀνοησίαν! Ἐνίοτε μάλιστα ἐχύνομεν ὀλίγα δάκρυα ἐπὶ τῇ τύχῃ τοῦ ἀτυχοῦς ἀθύρματος μετὰ τὴν ὑποκρίσιν ἐκείνην ἣτις συνίστατο εἰς τὸ θρηνεῖν ἐκείνους ὧν προὔξενήσαμεν τὴν συμφορὰν· ἀλλοίμονον! μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἠρχίζομεν πάλιν, και—διὰ τί νά τὸ ἀρνηθῶμεν;—οἱ πλεῖστοι ἡμῶν ἐπανήρχισαν καθ' ὅλον αὐτῶν τὸν βίον. Δίψα τοῦ ἀγνώστου καταδιώκει ἡμᾶς ἀπαύστως, ἐπισωρεύομεν δ' ἐρείπια ἵνα φθάσωμεν εἰς τὸν μικρὸν μηχανισμὸν και ὅταν ἔχωμεν ἤδη ἀνακαλύψει αὐτὸν λυπούμεθα ὅτι δὲν δυνάμεθα νάγνωσωμεν αὐτόν, ὡς και πρότερον.

Ὁ μικρὸς οὗτος μηχανισμὸς ἐν κεφαλαίῳ δὲν εἶνε ἡ ἱστορία τοῦ βίου ἡμῶν ὅλου; Εἶνε τὸ δνειρον μετὰ τῶν ζόφῶν αὐτοῦ, εἶνε ἡ αὐταπάτη μετὰ τῶν ἀδύσων τῆς ἀμφιβολίας, εἶνε ἡ ἡμίαιρα μετὰ τῶν ἀμηχανιῶν τῆς, εἶνε τὸ ἰδεῶδες, ὁ ἔρωτος, ἡ εὐτυχία. Καθίσταται τὸ βασανιστήριον τοῦ ἡμετέρου πνεύματος, ἔως δὲν ἀποσπᾶσωμεν αὐτὸ ἀπὸ τοῦ μυστηρίου ἐντὸς τοῦ ὁποίου κρύπτεται, και ὅτε τέλος κρατοῦμεν αὐτὸ ἐν ταῖς χερσὶ καταλαμβάνομεθα ὑπὸ θλίψεως εὐρίσκον-

τες αὐτὸ οὕτω μικρὸν ἐν παραβολῇ πρὸς τὸ ὕψος ὅπερ παρείχεν αὐτῷ ἡ ἡμετέρα δνειροπόλησις.

Τοιοῦτος ὁ νόμος τῆς φύσεως. Πρὸς τί αἱ ἀντεγλήσεις; ἀρχόμεθα μὲν ἀπὸ τῶν παιγνιδίων, τελευτῶμεν δ' εἰς τὸν ἀνθρώπον, ἀλλὰ κατὰ βάθος εἶνε πάντοτε τὸ αὐτὸ πρᾶγμα, και ταῦτα διακοῦσι μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν ὁ θάνατος μᾶς ἀφίνει και αὐτὸς νά πέσωμεν εἰς τὴν γῆν, ἵνα ἴδῃ και ἐκεῖνος τὸν μικρὸν μηχανισμὸν ὅστις ὑπάρχει ἐντὸς ἡμῶν.

Ἀλλὰ τὰ ἀθύρματα ἔχουσι περισσοτέραν φιλοσοφίαν παρ' ἡμᾶς· δὲν εἶνε ὄντα συλλογίζομενα. Ὑποκρύπτουσιν ἀνευ φόβου εἰς τοὺς μικροὺς αὐτῶν δημίους και οὐδὲν ὑπάρχει θυμασιώτερον τοῦ γαληνίου αὐτῶν ἦθους. Τὰ ἀγριώτατα αὐτῶν φαίνονται τρυφεραινόμενα ἐν ταῖς βροδίναις χερσὶν αἰτινας ἀπτονται αὐτῶν και αὐτὸς ἀκόμη ὁ τρομερὸς διάβολος τῶν ἐξαριστικῶν πυλίδων πραῦνεται τόσον ὥστε νά φαίνεται ἐντελῶς ἀήθως.

Και ὅμως ὁ θεὸς ἐξεύρει ἂν τὰ ἄλλα ἀθύρματα δὲν τον φοβοῦνται! Εἶνε ὁ τρόμος τοῦ περιστοιχίζοντος αὐτὸν κόσμου και ἡ σκιά του πλανᾶται ἐπὶ τὰς κούκλας! ὡς ἡ ἀπειλὴ τῆς αἰωνίου κολάσεως. Και ὅμως παρατηρήσατέ τον, ὅσον εἶνε ἀγριος ὅταν εὐρίσκῃται ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁμοίων του, τόσον εἶνε διάβολος μόνον ἐπ' ἀστείότητι ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν νηπίων. Ἐστὲ βέβαιοι ὅτι λυπεῖται διὰ τὴν μακρὰν φρίσσουσαν γενεαῖδα ἣν φέρει και ἣτις ἐμποδίζει τὰ παιδία νά τον σφιγξῶσιν ἐπὶ τῶν ὀροσερῶν αὐτῶν παρειῶν.

Ἐγὼ δὲ ὄσω γηράσκω τόσω μᾶλλον εὐφραίνομαι ἀνερχόμενος εἰς τοὺς χρόνους ὅτε εἶχον τὸ δικαίωμα νά δικασεδάξω μετὰ τὰ θύρατά μου. Ἦσαν οἱ καλοὶ χρόνοι· δι' ἐν μόνον λυποῦμαι, ὅτι παρήλθον τόσον ταχέως.

Συνεζῶμεν ἐν ἀρίστη ὁμοιοῖα ἐγὼ και οἱ πολισινέλοι μου· ἀλήθεια ἐσπαζὸν καμπόσους δεξιᾶ, ἀριστερᾶ, ἀλλ' ἐπεδαψίλευον ἐπειτα εἰς αὐτοὺς τόσον ἀγάπην ὥστε δὲν μοι φαίνεται νά τα εἶχον μαζί μου.

Ἐκτοτε διεσκέδασα μετὰ ἄλλα παιγνιδία, ἐγνώρισα ἄλλα ἀθύρματα· ἴσως ἐξέθεσα μερικά, και αὐτὰ δὲν ἐσυγχώρησάν μ' εὐκολίαν ὡς τὰ ληθῆ ἀθύρματα, τὰ ὁποῖα εἶνε ἀμνησικακα· αὐτῆ εἶνε ἡ διαφορά τῶν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων.

Ἠγάπησα πολὺ τοὺς μικροὺς μολυβδίνους στρατιώτας, τὰ κτήνη ἐν ταῖς μάνδραις, τοὺς λαγωὺς τοὺς κρούοντας τὸ τύμπανον, τὰς ἀρ-

1. Ὁ μεταφραστὴς δὲν ἀγνοεῖ ὅτι μεταφράζομεν σήμερον π λ α γ γ ὄ ν α ς τὰς roupees. Ἀλλ' ἀς τῷ συγγραφεῖ νά ὀνομάσῃ αὐτὰς κ ο ὄ κ λ α ς, ὡς ἡ φαιδρὰ κόρη ἢ παῖζουσα μετ' αὐτῶν. Δὲν θέλομεν νά καταστρέψωμεν διὰ τῆς ψυχρᾶς π λ α γ γ ὄ ν ο ς τὴν ποίησιν τῆς κ ο ὄ κ λ α ς ἐν διατριβῇ θερμῶς ὑπερμαχούσῃ τῶν ἀπλῶν ἀλλὰ ποιητικῶν ἀθύρματων τοῦ παρελθόντος. **Λ.

κτους τὰς ὀρχουμένας, τὰ νευρόσπαστα. Πρὸς ταῦτα μάλιστα διεπύρησα παλαιὰν συμπάθειαν, ἀλλ' ἐνασμενίζω εἰς τὸ νά μελετῶ αὐτὰ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων.

Ὁ κόσμος δὲν εἶνε, τὸ κάτω κάτω τῆς γραφῆς, ἀγορὰ παιγνιδίων και δὲν βλέπει τις ἐν αὐτῷ, ὡς παρὰ τῷ ἀθυματοπώλῃ, μίμους, πολισινέλους, κούκλας ἐκ κηροῦ, και αὐτὸν ἐπιτὸν διάβολον τὸν ἐξαριστικὸν ὅστις μᾶ τὴν ἀλήθειαν κᾶπως ὁμοιάζει τὴν μοῖραν; Κρόταλα, περιουσία, ἀθύρματα, ἰδιοτροπίαι δὲν εἶνε τὰ αὐτὰ πρᾶγματα, μετὰ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ὑπάρχει πάντοτε εἰς τὰ ἀθύρματα, μεθ' ὧν παίζουσιν οἱ ἀνθρώποι, ὀλίγον τοῦ ἰδίου αὐτῶν αἵματος; Πολὺ ἄχυρον, πολλὴ φλόγα, πολλὰ πέταλα, πολὺς ψευδόχρυσος και ἐν τῷ ἀθύρματι και ἐν τῷ ἀνθρώπῳ και κάτωθεν πίτυρα, μεμβράναι και ναστόχαρτον. Ἴδου τί διδάσκουσιν ἡμᾶς τὰ ἀθύρματα, ἀλλὰ τὸ μάθημα τοῦτο λησμονοῦμεν νά ἐφαρμόσωμεν εἰς τὸν βίον.

Δὲν εἶμαι πολὺ γέρον και ὅμως εἶδα ἐπερχομένας πολλὰς γενεὰς ἀθύρματων. Κατὰ πρῶτον, ὅτε ἦμην παιδίον, δὲν ἐγνώριζεν ὁ κόσμος οὐτε τὰς κούκλας τὰς διαλυομένας εἰς τεσσαρακονταεξ ἄμην, οὐτε τὰς αἰθούσας ἐνθα τελοῦμεν χοροὺς, οὐτε τοὺς δρομικοὺς ἀγῶνας ἐκ ποδηλάτων. Τὰ παιγνιδία ἦσαν πολὺ ἀπλούστερα· τὴν εὐτυχίαν μου ἀπετίλει ἐπὶ μακρὸν χρόνον λεωφορεῖον ἔχον μακρονήν μόλις συγγένειαν μετὰ τοὺς σημερινοὺς τροχιοδρόμους, αἱ δὲ κόραι εὐχαριστοῦντο μετὰ κούκλας ἐχούσας κεφαλὴν ξυλίνην και ἐπὶ τοῦ μετώπου κόμην ἐξ ὀλίγου κιτρίνου στυππεῖου ἐξασμένου.

Εἶνε ἀληθὲς ὅτι τότε, ἂν τὰ ἀθύρματα ἦσαν ἀπλά, και οἱ ἀνθρώποι ἦσαν ἐπ' ἴσης ἀπλούστεροι ἢ τὸ νῦν. Δὲν ὑπῆρχεν ἡ κολληδιστικὴ ἐκείνη ἐπίδειξις, ἣτις κατέστη τὸ τρέχον νόμισμα τῶν ἡθῶν ἡμῶν, αἱ δὲ γυναῖκες ἐνεδύοντο ἀπλῶς ὡς αἱ κούκλαι. Τώρα, ἄχ, τώρα εἶνε σχεδὸν ἐπ' ἴσης δύσκολον νάγοράσῃ τις κούκλαν ὅσον τὸ νά ἐκλέξῃ τις γυναῖκα· ἀμφοτέραι στοιχίζουσι τὰ μαλλοκέφαλά μας.

Ἴδετε κατὰ τὰς ὁδοὺς παρελαυνούσας τὰς κορασίδας, τὸν σπόρον τοῦτον γυναικείων τῆς αὔριον· δὲν ἔχουσι πλέον ἡλικίαν. Εἶνε ἤδη γυναῖκες τὴν ἐνδυμασίαν και τὸ σχῆμα· βαδίζουσιν ἔχουσαι τὸ στήθος προτεταμένον, μετὰ ἀκισμοὺς πετακτοὺς, σκορπίζουσι βλέμματα ἰταμαθῶ θωπεύοντα τὰ πλήθη και βαινουσι κατὰ κόσμοι.

Οὐδεμία ὑπάρχει διαφορά μεταξὺ αὐτῶν και τῶν κούκλῶν τῶν· φαίνεται δὲ μᾶλλον ὅτι ἐχρησίμευσαν εἰς ἐκείνας ἀντὶ ὑποδείγματος, διότι ἀμφοτέραι ἔχουσι τὸ παράδοξον θέλητρον τοῦ ἐπιτετηθεμένου. Φέρουσι τὴν κόμην ἐν δικτύῳ ἢ βοστρυχῶδι ἢ καταβιδάζουσιν αὐτὴν οὐλότριχα ἔως τῶν ὀφθαλμῶν, ἔχουσι τὸ αὐτὸ

μειδιάμα, τὸ αὐτὸ βλέμμα, τὴν αὐτὴν προκλητικὴν γλυκύτητα, εἶνε ἀμφοτέραι πεφορτωμένα ἐνδυμάτων, ἔχουσι τέλος ἀμφοτέραι τρόπον τινὰ κινικὸν λίαν εὐδοκίμουνα ἐν ταῖς ὁμηγύρεσι τῶν αἰθουσῶν. Τὸ κακὸν φθάνει μέχρι τοιοῦτου σημείου, ὥστε δὲν εἶνε πάντοτε περισσότερο κοῦκλα ἐκείνη τὴν ὁποῖαν νομίζομεν.

Πόσον ἀπέχουσι ταῦτα ἀπὸ τῶν χρόνων καθ' οὓς αἱ κορασίδες ἐφόρουσαν κοντὰ μισοφοράκια και περισκελίδας μακρὰς, ὁμοιάζουσαι πρὸς οἰνοδότιδας τοῦ στρατοῦ, και περιῆγον ἐν τοῖς κόλοις αὐτῶν κούκλας κουκουλωμένας, ὡς αὐταί, μετὰ μεγάλους ἀχυρίνους πῖλους. Ἦτο ἡ ἐποχὴ τῆς ἀπλότητος· κούκλαι και κορασίδες ἐφαίνοντο διηνεκῶς τρομασμένα και ἐνθυμοῦμαι ἀκόμη τὴν κηλίδα ἀπὸ καθαρᾶς μίλτου ἣτις ἐπὶ τῆς παρειᾶς τῶν κούκλῶν, ὡς τὸ σύμβολον τῆς ἀθωότητος ἣτις ἦτο κοινὴ εἰς αὐτὰς τε και τὰς κορασίδας.

Σήμερον αἱ κούκλαι ἔχουσι τὸν βαρὺν τρόπον τῶν μεγάλων, εἶνε μᾶλλον ὠχραὶ ἢ ἐρυθραὶ· τότε μόνον θά ἠδύνατο νά ἐρυθρίασωσιν ἀκόμη ἂν τὰς ὀνόμαξέ τις μετὰ τὸ αὐτὸ ὄνομα τῶν ἀδελφῶν τῶν, ἂν ἀπεκάλει αὐτὰς κούκλας ὡς και ἐκείνας τοῦ παλαιοῦ χρόνου. Εἰς τὴν καλλονὴν αὐτῶν ἀναμίγνυται σκιά τις ἀπογοητεύσεως, φαίνονται δὲ πᾶσαι θρηνοῦσαι τὰς διαλυθείσας αὐτῶν ὀνειροπολήσεις. Και ὅμως διὰ τὴν ματαιότητα αὐτῶν οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἐποχὴ μεγαλειότητος λατρίας· τὰς μεταχειρίζονται ὡς εἰδωλα, ζῶσι βίον μεγάλων κισιῶν, κούκλα δὲ τις μὴ κεκτημένη ἀληθῆ τρίγαπτα θεωρεῖται κούκλα κοινή.

Ἀντὶ σώματος ὀγκώδους, ἐνθα τὰ μέλη μόλις διεκρίνοντο ὑποδηλούμενα, ἔχουσι σήμερον δέρμα ἐρυθρόλευκον, εὐτραφὲς και ἐπιτηθεύμενον τὴν ἀληθῆ ζωὴν. Τὰ γόνατα εἶνε ἀριστα δεδηλωμένα, αἱ ὠλένας εἶνε τρογγύλαι και μαλακαί, εἰς δὲ τὸν λάρυγγα ὑπάρχει ἀρχὴ ἐξοχῆς πρὸς τὰ ἐμπρός. Κύριος οἶδε ποῦ θά σταματήσῃ ἡ ἀπομίμησις!

Εἶνε λίαν δυσχερὲς νά μὴ γείνωμεν σοβαροὶ πραγματευόμενοι τὰ σπουδαῖα ταῦτα ζητήματα. Ἀληθῶς ὀπισθεν τῆς κούκλας πρέπει νά ἴδωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς. Ἀκολουθεῖ και ἐκείνη τὴν τάσιν ἡμῶν πρὸς τὴν ἀκρίβειαν και εἶνε φυσιοσκόπος, κατὰ τὸν ἴδιον αὐτῆς τρόπον, ὡς ἡ μυθιστορία και ἡ ζωγραφικὴ. Ἐχει ἡδὴ μέλη, ἔχει τὸ χρῶμα και τὰς στάσεις τοῦ ζῶντος σώματος, βαδίζει, κάθηται, ἀνοίγει τὰς ἀγκάλας και τὰ σκέλη· φορεῖ ἀληθεῖς κνημίδας ἐντὸς ἀληθῶν ὑποδημάτων. Φορεῖ κατάσαρκα χιτῶνα ἀληθῆ· εἰς τὰς χεῖρας ἔχει χειρόκτια ἀληθῆ. Περιμεινάτε και θά ἴδῃτε ὅτι θά εὕρη τρόπον νά συμπληρώσῃ τὴν ὁμοιότητα.

Ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας οἷος ἀγῶν τῆς φαντασίας ἀπητεῖτο ἵν' ἀναγνωρισθῇ ἡ προσποίησις τῆς ἀν-

θρωπότητα εν τῇ κούκλα τοῦ παρελθόντος! *Η-
το ἐγκροδουλκμένη ἐν ἀπαισίῳ ἰσχυρῶ δέρματι,
διεραμμένη ἀνωθεν ἕως κάτω διὰ χονδρῆς φαιᾶς
κλωστῆς καὶ ἔφερε πολύπας δίκην χειρῶν καὶ
ποδῶν. Αἱ χεῖρες ἦσαν χονδροειδεῖς καὶ ἀκαλ-
λεῖς οἰοῦναι ἠκρωτηριασμένοι, ὁμοίως καὶ οἱ πό-
δες, ἡ δὲ κεφαλὴ ἐκρατεῖτο ἐπὶ τῶν ὤμων διὰ
τῆς κόλλας τῶν ξυλουργῶν ἧτις καὶ εἶχε διαρ-
ρεύσει ἀπανταχόθεν. Ἰδυνάτει καὶ νὰ σταθῇ
ὀρθία καὶ νὰ καθίσῃ, δὲν εἶχεν οὔτε ῥάχιν οὔτε
στῆθος, οὔτε καλὸν οὔτε ἀνάστροφον μέρος. Ὁ-
μοίαζε πρὸς ὃν ζῶν ὅσον ξυλοπέδιλον πρὸς δέν-
δρον.

Καὶ ὅμως συνετέλει εἰς τὴν χαρὰν τῶν ἀδελ-
φῶν ἡμῶν ὅσον καὶ αἱ ὠραῖαι ἐναρθεῖς κούκλαι
συντελοῦσι σήμερον εἰς τὴν χαρὰν τῶν θυγατέ-
ρων ἡμῶν. Διότι ἐκεῖναι ἐδάνειζον εἰς τὰς κού-
κλας τὴν ζωὴν ἧς αὐταὶ ἐστεροῦντο διὰ τῆς πολ-
λῆς ἀγάπης κατώρθουν νὰ ζωογονήσωσι τὸ προ-
σωπεῖον αὐτῶν δι' ὀλίγου πάθους ἀνθρωπίνου καὶ
οὕτως ἐκεῖναι ἠδύνατο τοῦλάχιστον νὰ καλέ-
σωσι μετὰ πεποιθήσεως κόρην αὐτῶν τὸ ἄ-
μορφον ὃν ὕπερ ἀπέκτα ζωὴν δι' αὐτῶν μόνων.

Ἐν τῇ σχέσει ταύτῃ ὑπῆρχε ποιά τις διαπαι-
δαγωγία τοῦ αἰσθήματος, ἢ δὲν δύναμαι νὰ
συλλογισθῶ ἀνευ μελαγχολίας· τότε ἐχρηάζετο
νὰ ἐξεύρη τις τὴν τέχνην τοῦ ἀγαπᾶν, αἱ δὲ ἄ-
σχημοὶ κούκλαι ἦσαν πρακτικὴ γύμνασις διὰ
τὴν καρδίαν. Ἀγαπῶμεν τοὺς ἀγαπωμένους τό-
σον καλλίτερον ὅσον ἡ ἀγάπη αὐτῶν εἶνε δυσά-
ρεστοτέρα, ὀλίγος δὲ καταναγκασμὸς ἐπιφέρει
πάντοτε πλειοτέραν τιμὴν εἰς τὰ πράγματα.
Τίς τῶν θαυμασίων κούκλων τῶν συνήθων σήμε-
ρον δὲν θὰ ἐφείλκε εὐθὺς ἀμέσως τὴν ἀγάπην
τοῦ πρώτου τυχόντος; Κατὰ πρῶτον μὲν θερα-
πεύουσι τὴν ματαιοφροσύνην, καὶ τοῦτο εἶνε κατὰ
τι σπουδαῖον, καὶ δι' αὐτὸ ἀγαπῶμεν αὐτὰς ἀ-
μέσως, φροντίζοντες καὶ ἡμῶν καὶ τῆς παρὰ τῶν
ἄλλων δόξης.

Ἐπειτα δὲ εἶνε ἐκ σμάλτου, ἔχει τὸ πρόσω-
πον ἀνθρώπου ὑπὸ ὑγιείας καὶ ἀγλαίας, ἔχει ὕψιν
εὐτυχίας, ἀγαπῶμεν δ' εὐκόλως τὸ εὐτυχὲς καὶ
ὠραῖον. Εἶνε λοιπὸν τὸ ἐναντίον τῆς ἄλλης, ἐ-
πειδὴ ἐκεῖνη μὲν ἐγύμναζε τὴν καρδίαν εἰς τὴν
ἀγάπην, αὕτη δὲ τὸ ἐμπαλιν γυμνάζει τὴν καρ-
δίαν εἰς τὴν ἀδιαφορίαν, ἀγαπωμένη μὲν ταχέως,
ἀλλὰ καὶ ταχέως λησμονουμένη.

* * *
Ἄλλ' ὅμως δὲν ὑπεραπολογεῖται τῶν παρελ-
θόντων χρόνων, ἀγαπῶν καθ' ὑπερβολὴν τοὺς
χρόνους τοὺς παρόντας. Ἀγαπῶ τοῦ παρόντος
τὰς μανίας, τὰ πάθη, τοὺς πυρετοὺς, τὸ ἰδεῶ-
δες τὸ περιέργον καὶ τεταραγμένον. Ἀγαπῶ ἐν
τῇ παρόντι τὴν ἔρευναν τοῦ μηχανισμοῦ τοῦ ἐ-
νόητου ἐν τοῖς πράγμασι, τὴν τάσιν τῆς ἀκρι-
θείας μέχρι τῶν ἐσχάτων, τὰ βιβλία αὐτοῦ ἄ-
τινα εἶνε οἰοῦναι ἀναγραφὰ δικαστικῶν ἀντεγ-

κλήσεων, τὰς κούκλας αὐτοῦ αἵτινες εἶνε σύν-
θετοὶ ὡς τὸ πρότυπον τὸ ζῶν. Ἄλλ' ἐνθυμοῦ-
μαι τὰς μακρὰς ἡμῶν ὄνειροπολήσεις ἐνώπιον
τῶν ἀθυρμάτων τῆς παιδικῆς ἡμῶν ἡλικίας καὶ
μένω συγκεινημένος διὰ τὸ παράδοξον αὐτῶν.

Ἐπάρχουσι τὴν σήμερον πλείσται ἐφευρέσεις
ἀθυρμάτων ἀποτεινομένων εἰς τὴν διάνοιαν. Κα-
λοῦνται ἀθύρματα καίτοι εἶνε ἀξία μᾶλλον τοῦ
ὀνόματος ἀσχῆσεων. Εἶνε λίαν ἀρμόδια εἰς μόρ-
φωσιν μικρῶν μηχανικῶν, μικρῶν κτισματοδό-
μων, μικρῶν μαθηματικῶν καὶ φέρουσι τὴν σφρα-
γίδα τοῦ πνεύματος ἡμῶν τοῦ κατεχομένου ὑπὸ
τοῦ πάθους τῆς ἐπιστήμης.

Τὴν σήμερον δὲν ἔχομεν σχεδὸν πλέον τὸν
καιρὸν νὰ εἴμεθα μικρὰ παιδία καὶ γινόμεθα μι-
κροὶ ἄνδρες πρὶν ἢ γείνωμεν ἄνδρες. Ὁ αἰὼν ἡ-
μῶν ὅλος κατέχεται ὑπὸ πρωϊμότητος ἀπεριο-
ρίστου· δὲν ὑπάρχουσι πλέον διαστήματα, διερ-
χόμεθα δὲ αὐτὰ ταχύτατα ὡς ἀπὸ ἐνὸς σταθ-
μοῦ καὶ ἔχομεν ἐν ἡμῖν μηχανὴν ἀτμοκίνητον
ἧτις παρέχει εἰς ἡμᾶς τὴν ταχύτητα ἀμαξο-
στοιχίας γοργῆς.

Εἰς τὴν ἀκάθεκτον ταύτην ταχυεργίαν ἀντι-
στοιχεῖ τὸ νεώτερον ἀθύρμα· εἶνε ἀκριβὲς, ἐναρ-
γές, ὠρισμένον ὡς τύπος μαθηματικὸς, βασιζέ-
ται ἐπὶ τῶν νόμων τῆς μηχανικῆς καὶ τῆς φυ-
σικῆς, εἶνε ὑπολογισμὸς καὶ ἐνέργεια τοῦ ἐγκε-
φάλου, ἔχει τὴν ψυχρότητα προβλήματος μαθη-
ματικοῦ· ἐξηγεῖται διὰ τοῦ Α+Β. Εἶνε κατε-
σκευασμένον ὑπὸ σοφῶν.

Θὰ ἔλθῃ χρόνος καθ' ὃν παιδάκια δωδεκαετη-
θὰ θερμαίνωσιν αὐταῖς χερσὶν ἀληθεῖς μηχανὰς
ἀτμοκινήτους, θὰ στρώνωσιν ἀληθεῖς ὁδοὺς σι-
δηροδρόμων, θὰ κατασκευάζωσι μεταλλουργικὰ
μικροτεχνήματα, καὶ θὰ ἴδωμεν ἐν ταῖς οἰκίαις
ἡμῶν ἐν ἐνέργειᾳ μικρὰ μεταλλεῖα μετὰ μηχαν-
ῶν ἐχουσῶν δύναμιν ἡμίτης ἵππου. Οὐδὲν
ὑπάρχει ἐν τούτοις τὸ ἐπίφογον· τοιαύτη εἶνε
τῶν πραγμάτων ἡ πορεία. Ἡμεῖς δὲ οἱ ζητοῦν-
τες ἡσυχίαν πρὸς ἐργασίαν, θάναθώμεν εἰς τὸ ὑ-
περβῶν διὰ νὰ εἴμεθα πλησιέστερον εἰς ἡμᾶς αὐ-
τοὺς καὶ ἀπώτερον τῶν ἡμετέρων τέκνων, κατα-
στάντων ἰσχυροτέρων ἡμῶν.

Ἄλλὰ θεῖα χάριτι δὲν ἐφθάσαμεν ἀκόμη ἕως
ἐκεῖ. Ὁ πολιτισμένος καὶ ὁ ἀρλεσκίνος εἶνε ἔτι ἐν
τοῖς ζῶσι καὶ δὲν ἐπαυσεν ὁ κόσμος ἀγοράζων
ζωοτροφεῖα, κισωτοὺς τοῦ Νῶε, μικροὺς στρα-
τιώτας μολυβδίνους, νευρόσπαστα, τροχοδάτας,
κούκλας καὶ μαγειρικὰ σκεῦη ἐκ λευκοσιδήρου.
Ἐπάρχουσι ἔτι λαγφοὶ κρούοντες τὸ τύμπανον,
ἄρκτοι ὀρχοῦμεναι καὶ τυμπανίζουσαι, γαλαῖ
στρεφόμεναι πρὸς τὴν οὐρὰν των, ἄλογα ξύλινα
τρέχοντα ἀπὸ βυτῆρος, κυνάρια ὀπλοφοροῦντα
καὶ ὄνοι με ὀμματοῦάγια καθηγητῶν· ὑπάρχου-
σιν ἀκόμη ὄφεις φολιδωτοὶ, βάτραχοι πηδῶντες
εἰς τὸν ἀέρα, λέοντες με κεφαλὴν μόσχου, μό-
σχοι ὁμοιάζοντες πρὸς τίγρεις, ἀλώπεκες ἰό-

χοι, πάνθηρες κυανοὶ καὶ καμπλοπαρδάλεις
πορφυραῖ. Ἐξακολουθεῖ ἔτι ὁ μυλωθρὸς μένων
ἀκίνητος ἐξωθεν τοῦ μύλου του, ὁ στρατιώτης
ἐξακολουθεῖ φρουρῶν παρὰ τὴν πύλην τῆς φυ-
λακῆς, ἐξακολουθεῖ ἡ μυστηριώδης γυνὴ ἐξερ-
χομένη καθ' ἕκαστον δέκατον λεπτόν εἰς τὸν ἐ-
ξώστην τῆς· ὁ φιλόμουσος πιθηκὸς ἐξακολουθεῖ
παίζων τὸν βαρύαυλον καὶ ὕψων μὲν τὴν κεα-
λὴν, περιστρέφων δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς, τέλος ὁ μι-
κρὸς μῦς ὁ ἀρμολόμενος διὰ κλειδὸς ἐξακολου-
θεῖ ἐκκλινῶν εἰς τὰ τέσσαρα καθ' ἡν στιγμὴν δέν το
περιμένομεν.

Ἐχομεν ἀκόμη τὸν πρῶτον χωροφύλακα τὸν
ἀνοίγοντα ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τὰς ὑπερμε-
γέθεις αὐτοῦ σιαγόνας καὶ καταβροχθίζοντα
μικρὸν γάλλον στρατιώτην, πάντοτε τὸν αὐτόν.
Ἐχομεν τὸν μάγον τὸν φοροῦντα πῖλον ἀκιδω-
τὸν καὶ ὑψῶντα τὴν ῥάβδον αὐτοῦ πρὸς τοὺς
ἀστέρας. Ἐχομεν τὸν θαυματοποιὸν τὸν τινάσ-
σοντα εἰς τὸν ἀέρα χαλκᾶς τριάρας, ἔχομεν τὸ
τύμπανον τὸ κρούον τὸ ἐμβατήριον, ἔχομεν ἀ-
κόμη τὸν μουσικὸν τὸν κτυποῦντα κατ' ἄλ-
λήλων τὰ τύμπανα, τὴν γυναῖκα τὴν καθημέ-
νην ἐπὶ τοῦ ἄνου μεταξὺ τῶν δύο καλῶν, τὴν
οἰνοδότιν μετὰ τοῦ βασιλίου τῆς, τὸν τροχι-
στὴν κατοῦντα διὰ τοῦ ποδὸς τὸν τροχὸν του,
τὸν σιδηροδρόμον τὸν περιτρέχοντα δις τὴν
τράπεζαν, τὰς τρεῖς ὄρνιθας τῆς ποιμενίδος τὰς
κρωζούσας καὶ κινουμένας διὰ μικροῦ στροφά-
λου, τὸ θέατρον τῶν νευροσπάστων, τὸν καταγ-
κιστὴν κτλ.

Ἀναγνωρίζω ἐν τούτοις πᾶσιν ἀκόμη τὴν ἐν
μικρῷ ἀνθρωπότητα ἐκείνην ἧτις ἀπετέλεσε
τὴν χαρὰν τῆς νεότητος ἡμῶν. Εἶνε εὐχαριστο-
τέρα τῆς ἄλλης ἀνθρωπότητος· τοῦλάχιστον δὲν
προξενεῖ τὴν ῥοὴν δακρύων. Μοὶ φαίνεται ὅτι
βλέπω αὐτὴν ἐξαπλουμένην ἀκόμη, ὡς κατὰ
τὰς ὠραίας ἡμέρας τῆς δεκαετοῦς ἡμῶν ἡλι-
κίας, ὑπὸ τὸ φῶς τῶν καταστημάτων μετὰ τοῦ
ψευδοχρῆστος αὐτῆς, τῶν ὀλοσπρικῶν, τῶν ἀνοι-
κτῶν χρωμάτων, τῆς αἴγλης τῆς ἀπιθάνου· ἀλλ'
αἶφνης ἡ ὠραία ὀπτασία περιβάλλεται ὑπὸ σκιάς
καὶ ἀπόλλυται κατ' ὀλίγον ἐν ἀπόπτῳ.

— Κουκού, κρώζει τὸ ὀρολόγιον.

Καὶ ἐγὼ ἀριθμῶ τὰ ἔτη τὰ ἤδη παρελθόντα·
Ἐν, δύο, τρία, δέκα, εἴκοσι, τριάκοντα.
*Ἦδη!

Γνωμαὶ καὶ σκέψεις ἠθικαὶ τοῦ δουκὸς

ΔΕ-ΛΑ-ΡΟΣΦΟΥΚΩ

[Μετὰφρασις Γ. Ζωχισοῦ.]

66.

Ὁ φρόνιμος ἄνθρωπος κανονίζει τῶν συμπε-
ρόντων αὐτοῦ τοὺς βαθμοὺς, διεξάγει δὲ αὐτὰ
κατὰ τὴν σειρὰν τὴν πρέπουσαν. Ἄλλ' ἡ ἀ-
πληστία αὐτοῦ πολλάκις διαταράσσει τὴν τά-
ξιν αὐτῶν, ἐξελαύνουσα αὐτὸν ἐπὶ ἔργα πολλὰ

διὰ μιᾶς. Τρέχων δὲ προθύμως κατόπιν τῶν
μικροῦ λόγου ἀξίων, ἀποτυγχάνει τῶν περι-
σπουδάστων.

67.

Τὸ μὲν σῶμα περικοσμεῖ ἡ χάρις ἡ ἀφελῆς,
τὸν δὲ νοῦν τοῦ καλοῦ ἡ αἰσθησις.

68.

Δύσκολον εἶναι νὰ ὀρίση τις, τί ἐστὶν ἔρως·
ἰδοὺ ὅμως τί περὶ αὐτοῦ δύναται τις νὰ εἴπῃ·
Ὁ ἔρως, τῆς μὲν ψυχῆς, πάθος εἶναι τυραννι-
κόν· ὡς πρὸς τὸν νοῦν δὲ, ἀμοιβαία εἶναι στερ-
γομένων συμπάθεια· ἂν δὲ ὡς πρὸς τὸ σῶμα
ἐξετάσῃ τις αὐτόν, ἀπόκρυφος εἶναι καὶ γλυκύ-
θυμος πόθος ἀπολαύσεως τοῦ ἀγαπωμένου προ-
σώπου, μετὰ πολλὰς ἀρρήτους περιπετειᾶς.

ΔΑΝΕΙΟΝ ΠΝΕΥΜΑ

Ἐπιγράμματα Ἰακωβάκη Ρίζου τοῦ Νερούλου.

Εἰς ἰατρον

Αὐτὸς ὁποῦ τ' ἀνθρώπινον δολοφονοῦσε γένος,
ὁ ἰατρὸς Γεώργιος ἰδὼ εἶναι θαμνένος.
Φυλάξου, μὴ τὸν δέξῃσαι ἔς τὸν Ἄδην, Περσεφόνη·
εἶν' ἱκανὸς καὶ τοὺς νεκροὺς νὰ ξαναθανάτωῃ.

Εἰς ἀδαμφαγόν

Ὁ πηγαδόστομος Ραζῆς, τῶν τραπεζῶν ὁ γλάρος,
ἄφ' οὗ τὸν κόσμον ἔχαψε, τὸν ἔχαψεν ὁ χάρος.

Εἰς ἐμπορον

Τὸ δεῖνα πρᾶγμα ποῖαν τιμὴν ἔς τὴν δεῖνα πόλιν ἔχει,
Πόσο τὸ δεῖνα νόμισμα ἔς τὸν δεῖνα τόπον τρέχει·
Αὐτὰ σὺ πάντα φρόντιζες, αὐτὰ σὺ ἐζητούσες,
Πλὴν τί πρᾶγμα ἔχει τιμὴ ἔς τὸν Ἄδην δὲν βρωτούσες.

ΛΑΗΘΕΙΑΙ

* * * Τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἠδύνατο νὰ εἰορθωθῇ
ἀπὸ τὰ ἐλαττώματά του, ἂν δὲν ἐφρόνει αὐτὰ
ὡς προτερήματα.

* * * Ὁ πολὺ ἐλπίσας γνωρίζει νὰ φοβῆται.
* * * Ἡ ἠδονὴ προϋποτίθησι πόνον, καὶ ἡ εὐ-
δαιμονία ἐκπλήρωσιν καθήκοντος.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

⋯ Ἐκ τινος γαλλικῆς ἐφημερίδος ἐρασιζό-
μεθα τὰς ἐπομένας περιέργους ἅμα δὲ καὶ ἀξίας
λόγου εἰδήσεις περὶ τῶν ἔγγλων ἀμαξηλατῶν·

Ἡ τιμὴ τῶν ἀγοραίων ἀμαξῶν ὑπολογίζεται
κατὰ μίλια, τοῦ μιλίου ἰσοδυναμοῦντος πρὸς
1609 μέτρα καὶ τιμωμένου πρὸς 6 πέννας,
ἦτοι 60 λεπτά. Δύναται δὲ τις νὰ τὰς ἐνοικιάσῃ
καὶ καθ' ὥραν 2 1/2 φράγκα τὴν ὥραν, ἀλλὰ
τοῦτο σπανίως γίνεται ἐν Λονδίῳ καὶ μόνον οἱ
παρπειδημοῦντες ξένοι καταφεύγουσιν εἰς τὴν
ὥραν, ἀποφεύγοντες αὐτῶ τὰς ἐκ τῶν ὑπολογι-
σῶν τῶν ἀποστάσεων δυσχερείας. Ἄλλὰ μὴ
νομίσῃ τις ὅτι κερδαίνουσι τίποτε. Οὐχί! Διότι
οἱ ἀμαξηλάται περιφέρουσι τοὺς ἐπιβάτας των
ἐν τῇ αὐτῇ κύκλῳ βραδέως βραδύζοντων τῶν
ἵππων, καὶ διανύοντες ἐν μιᾷ ὅλῃ ὥρᾳ διά-
στημα μάλιστα δέκα λεπτῶν τῆς ὥρας. Ἀφ' οὗ

φθάσης εἰς τὸν πρὸς ἄν ὄρον ἐάν μὲν θέλῃς νὰ κρατήσης τὴν ἀμαξὴν λέγεις ἀπλῶς εἰς τὸν ἀμαξηλάτην νὰ ἀναμένῃ καὶ ἡ τιμὴ τῆς διαμονῆς εἶνε 6 πένναι (60 λεπτά) τὸ τέταρτον τῆς ὥρας. Ὁ ἀμαξηλάτης οὐδόλως ἀντιλέγει. Ἀναβαίνεις πάλιν εἰς τὴν ἀμαξάν, μεταβαίνεις εἰς ἑτέραν οἰκίαν, καταβαίνεις, ὁ ἀμαξηλάτης ἀναμένει καὶ πάλιν ἀναβαίνεις, ὑπολογιζομένης πάντοτε τῆς τιμῆς τοῦ μὲν δρόμου 60 λεπτά τὸ μίλιον, τῆς δὲ διαμονῆς 60 λεπτά τὸ $\frac{1}{4}$ τῆς ὥρας.

Καὶ ταῦτα μὲν ἔχουσι καλῶς. Ἄλλ' ὅταν ἔλθῃ ἡ ὥρα τῆς πληρωμῆς καὶ τοῦ ὑπολογισμοῦ τῆς δαπανηθείσης ὥρας τότε ἴσα ἴσα ἀρχοῦνται αἱ δυσκολίαι. Καὶ αἱ μὲν ὧραι τῆς διαμονῆς εὐκόλως προσδιορίζονται, ἀλλ' εἰς τὸν προσδιορισμὸν τῶν διανυθέντων μιλίων θαναμάζεις ἀκαούων αἰφνης ὅτι διήνυσες ἐφ' ἀμάξης τέσσαρας ἢ πέντε λεύγας, ὅ ἐστι δώδεκα ἢ δεκαπέντε χιλιόμετρα (περὶ τὰς τρεῖς ὥρας)· ἐάν δὲ μάλιστα ὁ ἀμαξηλάτης ἐννοήσῃ ὅτι ὁ ἐπιβάτης του εἶνε τις ἐπαρχιώτης, τὰ χιλιόμετρα προστίθενται ἐπ' ἄλλα μετὰ καταπληκτικῆς εὐκολίας καὶ ταχύτητος. Περιττὴ δὲ καὶ εἰς οὐδὲν ὠφελεῖ οἷα δήποτε συζήτησις, διότι ὁ ἀμαξηλάτης σοὶ ἀποδεικνύει φῶς φανερά ὅτι πρὸς χάριν σου παραβλέπει καὶ ὀλίγον, ἐν ᾧ σὺ ἐξ αὐτῶν τῶν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν σου πραγμάτων ἐννοεῖς κάλλιστα ὅτι ἀναιδέστατα σὲ κατακλέπτει.

Ἴνα δὲ ἀπαλλαγῆς τῶν συζητήσεων καὶ διαπληκτισμῶν πληρόνεις καὶ ζητεῖς παρὰ τοῦ ἀμαξηλάτου νὰ σοὶ δώσῃ τὸν ἀριθμὸν του· ἐκεῖνος δὲ μετὰ χαρᾶς ὑπακούει, διότι ἐκ πείρας γινώσκει ὅτι δὲν θὰ λάβῃς τὸν κόπον νὰ πορευθῆς εἰς τὸ γραφεῖον τῆς ἀστυνομίας ἵνα ἀκριβῶς ἐρωτήσῃς καὶ μάθῃς πόσον εἶνε τὸ διανυθὲν διάστημα καὶ πόσον ἔπρεπε νὰ πληρώσῃς. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀποφασίσῃς νὰ παραπονεθῆς θὰ τὸν καταμηνύσῃς ἀπλῶς ἀπαιτῶν ἵνα σοὶ ἀποδώσῃ ὅτι παρὰ τὸ πρέπον παρὰ σοῦ ἐζήτησέ καὶ ἔλαβε. Τότε δὲ ὑποκρίνεται ὅτι καὶ αὐτὸς ἠπατήθη περὶ τὸν προσδιορισμὸν τοῦ διανυθέντος διαστήματος, σοὶ ἀποδίδει τὸ κατὰ λάθος ληφθὲν περιπλέον καὶ τὰ πάντα διορθοῦνται. Ἄλλ' ὑπάρχει ὅμως ἑτερόν τι σύστημα ἀπλοῦστερον ἵνα μὴ σε κλέπτῃ ὁ τοῦ Λονδίνου ἀμαξηλάτης, δῆλα δὴ νὰ τον ἀναγκάσῃς νὰ πληρωθῇ μόνος του. Πρὸς τοῦτο δέ, ἐάν νομίζῃς ὅτι σ' ἔκλεψε, τῷ λέγεις νὰ σοὶ δώσῃ τὸν ἀριθμὸν του καὶ σοὶ τον δίδει παρευθὺς, διότι δὲν δύναται νὰ εἴπῃ ὄχι. Ἄλλ' ὡς προαισθανόμενος τρόπον τινὰ τί μέλλει νὰ συμβῆ, προλαμβάνει καὶ ὑποκρίνεται ὅτι θυμόναι. Τότε σὺ ἐξάγεις ἐκ τοῦ θυλακίου σου χρήματα ὀλίγον περισσύτερα τῶν ὅσα ζητεῖ, καὶ τεινῶν πρὸς αὐτὸν τὴν χειρὰ σου, τῷ λέγεις ἀπλῶς: Πληρώθητι. Ἔσο δὲ βέβαιος ὅτι κατὰ τὴν πε-

ρίστασιν ταύτην δὲν λαμβάνει οὔτε λεπτόν πλεῖστον τῶν ὀφειλομένων. Διότι εἰξεύρει ὅτι θὰ ὑπάγῃς εἰς τὴν ἀστυνομίαν καὶ ὅτι ἂν ἀποδειχθῇ ὅτι ἔλαβε πενήτηντα λεπτά πλεῖονα τοῦ πρέποντος, θὰ παραπεμφθῇ εἰς τὸ κακούργιοδικεῖον ὡς κλέπτης κατὰ τὸν ἀγγλικὸν νόμον καὶ θὰ τιμωρηθῇ αὐστηρότατα.

Κατὰ τὸ ἐνεστὸς ἔτος ὁ Γλάδστον ἐορτάζει τὴν πεντηκονταετηρίδα τοῦ πολιτικοῦ βίου του. Ἐπειδὴ ὁ ἐπιφανὴς ἀνὴρ κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἀνέσεως κόπτει, γυμνασίας χάριν, ξύλα καὶ δένδρα, οἱ φίλοι αὐτοῦ καὶ ὀπαδοὶ θὰ τῷ συγχαρῶσι προσφέροντες πολύτιμον ἀργυροῦν πέλεκυν, φέροντα ἐπιγραφὰς τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ πράξεων.

Νέαν ἐπὶ τὸν βόρειον πόλον πελαγοδρομίαν ἐπιχειροῦσι κατὰ τὸ προσεχὲς θέρος ὁ ἐξ Ἄμερικῆς μοίραρχος Σέυνε καὶ ὁ ἐξ Ἀμβούργου γερμανὸς πλοίαρχος Ἰακώβης, ὁ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀπὸ Φιλαδελφείας εἰς Γαλλίαν μεταβάς ἐπὶ ἀεροδρόμονος. Ὁ μοίραρχος Σέυνε μελετᾷ νὰ προχωρήσῃ μετὰ τοῦ πλοίου του ὅσον δύναται βορειότερον· κατόπιν δὲ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Ἰακώβη θὰ παγετοδρομήσῃ εἰς τὰ πρόσω ἐπὶ ἐξ Χαμουλκῶν, τελευταῖον δὲ ἐπὶ τριῶν ἀεροδρομῶν (κατὰ τὸ νεώτατον τοῦ Ἰακώβη σύστημα) θὰ πειραθῇ νὰ φθάσῃ εἰς τὸν βόρειον πόλον. Πέρυσιν ὁ Ἰακώβης, κατὰ τὰς ἀλλεπαλλήλους ἀεροπορίας του, εὔρε νέον σύστημα πηδαλιονχίας πρακτικώτατον καὶ ἐπιτυχέστατον, ὅπερ ὅμως τηρεῖ μυστικόν. Ἀφ' οὗ συλλέξῃ ὡς πλείστας μετεωρολογικὰς καὶ ἐπιστημονικὰς παρατηρήσεις ὁ Ἰακώβης θὰ ἀνακομίσῃ τὸν μοίραρχον Σέυνε εἰς τὸ πλοῖόν του, θὰ ἐπιστρέψῃ δὲ μόνος εἰς τὰ ἴδια ἐπὶ τοῦ ἰδίου ἀεροδρόμονος· κατὰ τὸ αὐτὸ θέρος θὰ εἰσδύσῃ καὶ εἰς τὰς βορειοτάτας καὶ τέως ἀπροσίτους χώρας τῆς Ῥωσσίας.

Ἐν τῇ Γερμανικῇ Αὐτοκρατορίᾳ ὑπάρχουσι σήμερον 272 δημόσια γραφεῖα τηλεφώνων.

Εἰς ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΝ.

ΜΙΑ ΣΥΜΒΟΥΛΗ ΚΑΘ' ΕΒΔΟΜΑΔΑ

Δὲν πρέπει τις νὰ στουππῶνῃ ποτὲ τὰς χαρραμάδας τῶν θυρῶν καὶ τῶν παραθύρων τοῦ κοιτῶνος. Δύναται μὲν νὰ πράττῃ τοῦτο ἐξαίρετα εἰς τὰ ἄλλα δωμάτια, εἰς ᾗ διαμένει κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἡμέρας, διότι εἰς τὰ δωμάτια ἐκεῖνα ἀνανεοῦται ὅταν εἶνε ἀνάγκη τὸ ὀξυγόνον διὰ τοῦ ἀνοιγοκλείσματος τῆς θύρας. Τὸ νὰ κλείη τις ὅμως στεγανῶς τὸ δωμάτιον, ἐνθα κοιμᾶται καὶ ἐνθα θὰ μείνῃ κεκλεισμένος ὄλην χειμερινὴν νύκτα, εἶνε πολλὴ ἀσυνεσία. Καταδικάζεις οὕτως σεαυτὸν εἰς τὸ νάπνῆς ἀέρα διεσφαρμένον διότι κατέστησας παντελῶς ἀδύνατον τὴν ἀνανέωσιν του.

ΑΘΗΝΑΙ—ΓΕΡΜΑΝΙΑ—ΚΟΡΙΝΘΟΣ, ΟΔΟΣ ΜΙΑΤΙΑΣΟΥ ΚΑΙ ΝΙΚΙΟΥ, 15.